

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií / Francouzská filologie

Bakalářská práce

Lucie Chovanová

Francouzské řadové číslovky z diachronního pohledu

French ordinals in diachronic perspective

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Štichauer, Ph.D.

Poděkování:

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Jaroslavu Štichauerovi, Ph.D. za jeho ochotu, cenné rady a čas, který mi věnoval během zpracování tématu. Dále bych ráda poděkovala všem respondentům, za poskytnutí potřebných informací.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V dne

.....

Lucie Chovanová

Klíčová slova:

řadové číslovky, francouzský jazyk, diachronie, vývoj jazyka

Key words:

ordinals, French language, diachrony, development of language

Abstrakt

Číslovky ve francouzštině tvoří velice bohatý a do značné míry komplikovaný gramatický systém. Práce je zaměřena na číslovky řadové, které představují velice zajímavý předmět zkoumání, především z hlediska jejich historického vývoje. Pro uvedení do celé problematiky nejprve obecně charakterizujeme číslovky v současné francouzské normativní mluvnici, vysvětlíme jejich klasifikaci a poté se podrobněji zaměříme na číslovky základní a řadové, které spolu z pohledu diachronního velice úzce souvisí. Tato bakalářská práce má za cíl vysvětlit vývoj a fungování řadových číslovek ve francouzštině od latinských základů, až po současnost, a jejich specifika. Za pomoci Frantextu znázorníme konkurenci různých tvarů řadových číslovek a zároveň jejich konkurenci s číslovkami základními. Jistý specifický případ v této kategorii představuje číslovka druhý a její dva tvary *second* a *deuxième*, pro jejichž použití existují určitá pravidla, která ovšem nebývají vždy dodržována. Na základě dotazníku určeného rodilým mluvčím se pokusíme zanalyzovat tento fenomén a zamyslíme se rovněž nad otázkou, zda řadové číslovky představují kategorii na ústupu.

Abstract

Numerals in French language represent very rich and to a large extent complicated grammatical system. This thesis focuses on the ordinal numerals which represent a very interesting subject of research, especially in terms of their historical development. As a preface to this problematics, we will, at first, generally characterize numerals in contemporary French normative grammar, explain their classification and then further focus on the cardinals and ordinals that are closely related from a diachronic point of view. This BA thesis aims to explain the development and functioning of ordinal numbers in French from their Latin origins to the present and also their specifics. Using the Frantext, we will illustrate the competition between different forms of ordinal numbers as well as their competition with the cardinals. Numeral “the second” with its two forms: *second* and *deuxième*, represents a specific case in this category. Its usage requires certain rules, which are however not always respected. By the means of a questionnaire designed for native speakers, we will try to analyze this phenomenon and consider whether the ordinals represent a category in decline.

Obsah

0 Úvod	8
1 Charakteristika číslovek v současné francouzštině	11
1. 1 Obecná definice číslovek v současné francouzštině	11
1. 2 Klasifikace číslovek	12
1. 2. 1 Grammaire française	12
1. 2. 2 Grammaire du français contemporain	12
1. 2. 3 La Nouvelle grammaire du français	13
1. 2. 4 Grammaire du français classique et moderne	13
1. 2. 5 Précis de grammaire française	14
1. 2. 6 Nouvelle grammaire française	14
1. 2. 7 Le Bon Usage	15
1. 2. 8 Grammaire méthodique du français	15
1. 2. 9 Grand Larousse de la langue française	16
1. 2. 10 Le Grand Robert de la langue française	16
1. 2. 11 Vědecká mluvnice francouzštiny	16
1. 2. 12 Francouzská mluvnice	17
1. 2. 13 Shrnutí	17
1. 3 Základní číslovky	18
1. 3. 1 Základní číslovky z hlediska morfologického	18
1. 3. 1. 1 Jednoduché formy základních číslovek	19
1. 3. 1. 2 Složené formy základních číslovek	19
1. 3. 1. 3 Morfologická variabilita základních číslovek ve francouzštině	20
1. 3. 1. 4 Výslovnostní varianty	21
1. 3. 2 Základní číslovky z hlediska syntaktického	22
1. 3. 3 Základní číslovky z hlediska sémantického	23
1. 4 Řadové číslovky	23
1. 4. 1 Řadové číslovky z hlediska morfologického	23
1. 4. 1. 1 Řadové číslovky tvořené připojením sufixu <i>-ième</i> jednoduché a složené	24
1. 4. 1. 2 Řadové číslovky odvozené z latiny	24
1. 4. 1. 3 Morfologická variabilita řadových číslovek ve francouzštině	25
1. 4. 2 Řadové číslovky z hlediska syntaktického	26

1. 4. 3 Řadové číslovky z hlediska sémantického	26
2 Historický vývoj francouzských řadových číslovek	27
2. 1 Historický vývoj řadových číslovek z hlediska morfologického	27
2. 1. 1. Latinské formy řadových číslovek	27
2. 1. 2 Triumf forem zakončených sufixem –ième	29
2. 1. 3 Výskyt ve Frantextu	30
2. 1. 3. 1 Číslovka první	30
2. 1. 3. 2 Číslovka druhý	31
2. 1. 3. 3 Číslovka třetí	32
2. 1. 3. 4 Číslovka čtvrtý	34
2. 1. 3. 5 Číslovka pátý	35
2. 1. 3. 6 Číslovka desátý	36
2. 2 Historický vývoj řadových číslovek z hlediska syntaktického	37
2. 2. 1 Výskyt ve Frantextu	40
2. 2. 1. 1 Karel pátý	41
2. 2. 1. 2 Ludvík třináctý a Ludvík čtrnáctý	42
2. 2. 1. 3 Výskyt jmen papežů	45
3 Koexistence tvarů second a deuxième	46
3. 1 Číslovka druhý z diachronního pohledu	46
3. 2 Číslovka druhý v současné francouzštině	49
3. 3 Dotazník	50
3. 3. 1 Hypotéza	50
3. 3. 2 Seznam a realizace testovacích vět	50
3. 3. 3 Profil respondenta	53
3. 3. 4 Souhrnné výsledky	54
3. 3. 5 Zhodnocení	62
4 Závěr	65
5 Résumé	68
6 Seznam použité literatury a elektronických zdrojů	72
7 Přílohy	74

0 Úvod

Číslovky ve francouzštině tvoří do jisté míry komplikovaný gramatický systém, zejména co se týče klasifikace a řazení mezi slovní druhy. Jsou velice zajímavým objektem zkoumání, především z hlediska historického vývoje. Francouzština, jakožto jazyk řadící se do rodiny románských jazyků, má své kořeny v latině a zejména u tohoto slovního druhu je její vliv dosti patrný. Jelikož se jedná o bohatý gramatický systém, zaměříme se v této bakalářské práci na jednu skupinu číslovek a to na číslovky řadové, u nichž se z hlediska diachronního pohledu pokusíme o vysvětlení jejich specifik. Celá práce je strukturovaná do tří kapitol, věnující se postupně obecné teorii číslovek v současné francouzštině se zaměřením na číslovky základní a řadové, diachronnímu popisu řadových číslovek a výzkumu použití dvou forem číslovky druhý (*second* vs *deuxième*), která představuje zvláštní případ v této kategorii.

V první části této práce definujeme systémem a fungováním číslovek v současné francouzštině, kde budeme klást důraz na obecnou charakteristiku základních a řadových číslovek. Upřesníme jejich fungování z hlediska morfologického, syntaktického a sémantického, což nám poté poslouží k lepší orientaci v navazujících částech bakalářské práce.

Poté, co si vymezíme obecné fungování číslovek ve francouzštině, přejdeme k diachronnímu popisu, kterému věnujeme druhou kapitolu této práce. Z hlediska morfologického vysvětlíme, jak se od 16. století vyvíjelo tvoření různých forem řadových číslovek a budeme se věnovat jevu, kdy postupným vývojem francouzského jazyka došlo k vytlačování starých latinských forem řadových číslovek a jejich nahrazování formami, které známe ze současné podoby jazyka. Tento jev si budeme demonstrovat na číslovkách *prime*, *second*, *tiers*, *quart*, *quint* a *disme*¹, které dnes byly většinou nahrazeny podobami *première*, *deuxième*, *troisième*, *quatrième*, *cinquième* a *dixième*. Zároveň si uvedeme a zanalyzujeme příklady slovních spojení užívaných v současné francouzštině, které obligatorně vyžadují tyto staré latinské formy, typu:

quart(e) vs *quatrième*

- (1) « *Quelquefois que la fièvre tierce devient continue : pour lors il faut la traiter comme les fièvres aiguës, dont je parlerai par la suite. Article troisième de la fièvre quarte de*

¹ Překlad: první, druhý, třetí, čtvrtý, pátý a desátý

*toutes les fievres intermittentes, la quarte est la plus rebelle et la plus difficile a querir ; elle est meme la plus dangereuse, en ce qu'elle est souvent... »*²

Dalším z aspektů, kterému se budeme ve druhé kapitole věnovat, jsou syntaktické změny u řadových číslovek. Od 16. století se objevuje tendence ústupu řadových číslovek do pozadí a jejich postupné nahrazení číslovkami základními. Tento fenomén je patrný zejména u názvů panovníků, církevních hodnostářů, časových úseků a závislosti celků a jejich částí, jako jsou díly knih, jejich kapitoly, strany, a podobně, viz :

*quatrième chapitre vs chapitre quatre*³

*troisième page vs page trois*⁴

Tuto konkurenci řadových a základních číslovek opět prozkoumáme za pomoci Frantextu, kde se zaměříme na jména panovníků a papežů.

*Louis Treizième vs Louis Treize*⁵

(2) « *M. De Rohan disoit que **Louis Treizième** n'étoit jaloux de son autorité qu'à force de ne la pas connoître.* »⁶

(3) « *...C'était un grand château du temps de **Louis treize**. Le couchant rougissait ce palais oublié.* »⁷

V poslední části této práce se budeme věnovat použití řadové číslovky druhý a jejich dvou forem *second(e)* a *deuxième*. Přestože i zde existují jistá slovní spojení, která vyžadují podle gramatických pravidel použití staré latinské podoby *second(e)*, čím dál častěji v současné francouzštině dochází ke stírání těchto významových rozdílů při uplatňování obou forem.

*deuxième partie vs seconde partie*⁸

² GEOFFROY Étienne-Louis, *Manuel de médecine pratique*, 1800, p. 19. Zveřejněno 8. 3. 2014 10:53 [vid. 2014-03-08]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

³ Překlad: čtvrtá kapitola vs kapitola čtyři

⁴ Překlad: třetí strana vs strana tři

⁵ Překlad: Ludvík XIII. a dvě formy názvu tohoto panovníka

⁶ HUGO Victor, *Les Voix intérieures*, 1837, p. 860, *PASSÉ, XVI*. Zveřejněno 8. 3. 2014 10:59 [vid. 2014-03-08]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

⁷ RETZ Jean-François de, *Mémoires : t. 1 : 1613-1648*, 1679, p. 274, *PARTIE 2*. Zveřejněno 8. 3. 2014 11:02 [vid. 2014-03-08]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

⁸ Překlad: druhá část; a dvě formy tohoto slovního spojení

*Deuxième Guerre Mondiale vs Seconde Guerre Mondiale*⁹

Tomuto fenoménu věnujeme větší prostor. Na základě podrobného výzkumu a testovacích otázek položených rodilým mluvčím se pokusíme zanalyzovat tuto tendenci záměnnosti obou forem. Součástí dotazníku jsou tři otázky, které zkoumají, jak již zmíněný jev, tak předpoklad, že jsou řadové číslovky kategorií na ústupu.

Cílem této bakalářské práce je poskytnout komplexní informace týkající se francouzských číslovek se zaměřením na číslovky řadové, přičemž budeme klást důraz na diachronní perspektivu. Pomocí výzkumu bychom chtěli znázornit historický vývoj použití několika řadových číslovek, a jak fungují v současné francouzské normativní mluvnici latinské fosílie těchto číslovek. Zamyslíme se také nad možným vývojem a existencí řadových číslovek do budoucna.

⁹ Překlad: druhá světová válka; a dvě formy tohoto slovního spojení

1 Charakteristika číslovek v současné francouzštině

První kapitola této bakalářské práce představuje úvod do celé problematiky a má za cíl vymezit obecně pojem číslovky, zejména pak základní a řadové, v současném francouzském jazyce. Dříve, než se zaměříme konkrétně na fungování řadových číslovek z hlediska diachronního vývoje, se budeme věnovat obecné charakteristice číslovek a jejich fungování ve francouzské normativní mluvnici, abychom tak získali lepší přehled o celé skupině a mohli se pak podrobněji zaměřit na určité specifické jevy s touto gramatickou skupinou spojené. Na těchto stranách si v první řadě obecně definujeme číslovky, vysvětlíme si jejich klasifikaci a poté se konkrétně zaměříme na podrobnější vymezení základních a řadových číslovek, které si definujeme z hlediska morfologického, syntaktického a sémantického.

1. 1 Obecná definice číslovek v současné francouzštině

Podle definice francouzského slovníku *Grand Larousse de la langue française* (Guilbert a kol. 1975: 3688) tuto třídu lze definovat se značnými komplikacemi pouze za pomoci gramatických kritérií. Původní význam slova číslovky (*numéraux*) vychází z matematického výrazu číslo nebo počet (*nombre*), jako vlastnost celku. Toto tvrzení si vysvětlíme na příkladu:

(4) *Mes trois grands enfants*¹⁰

(Guilbert a kol. 1975: 3688)

-*Chaque enfant est le mien.*

-*Chaque enfant est grand*

**Chaque enfant est trois.*

Když si toto slovní spojení rozdělíme na jednotlivé složky, zjistíme, že lze říci, že každé jednotlivé dítě je moje, každé dítě je velké, ale už nelze říci, že každé dítě je tři. Zde vidíme, že číslovky slouží k bližšímu určení jména, předmětu nebo skutečnosti, ale samostatně nic nevypovídají.

¹⁰ Překlad: Moje tři velké děti.

1. 2 Klasifikace číslovek

Z hlediska klasifikace představuje skupina číslovek velice komplikovaný slovní druh. Na rozdíl od českého gramatického systému, kde číslovky představují samostatný slovní druh, ve francouzštině pouze zřídka nalezneme v rejstříku obsahů gramatik samostatnou kapitolu s názvem *Numéraux* (čísllovky). Pro lepší a snadnější orientaci v problematice jsme se rozhodli vytvořit přehled klasifikace číslovek v současných francouzských gramatikách¹¹, velkých francouzských slovnících¹² a českých gramatikách francouzštiny¹³.

1. 2. 1 Grammaire française

Dubois, Jouannon, Lagane (1961: 74 – 75) zahrnuje veškeré číslovky pod kapitolu s názvem *pronoms et adjectifs* (pronomina a adjektiva) a to konkrétně mezi *adjectifs numéraux* (číselná adjektiva). Číslovky jsou dále děleny na dvě podskupiny *adjectifs numéraux* (číselná adjektiva), která se dále člení na *les adjectifs numéraux cardinaux* (číselná adjektiva základní) a *les adjectifs numéraux ordinaux* (číselná adjektiva řadová), a *noms de nombre* (číselná jména), která se dále dělí na *des adjectifs numéraux employés comme noms* (číselná adjektiva použitá jako jména), *des noms avec le suffixe –aine* (jména, která jsou zakončena sufixem -aine), *des noms avec le suffixe –ain* (jména, která jsou zakončena sufixem -ain) a *des noms indiquant une fraction* (jména určující zlomky).

ADJECTIFS NUMÉRAUX		exemples
adjectifs numéraux	les adjectifs numéraux cardinaux	<i>trois, quatre, etc.</i>
	les adjectifs numéraux ordinaux	<i>le deuxième, le troisième, etc.</i>
noms de nombre	des adjectifs numéraux employés comme noms	<i>le simple, le double, etc.</i>
	des noms avec le suffixe -aine	<i>une centaine de barques, etc.</i>
	des noms avec le suffixe -ain	<i>Un sizain est une strophe de six vers.</i>
	des noms indiquant une fraction	<i>Payez le tiers de vos impôts.</i>

1. 2. 2 Grammaire du français contemporain

Chevalier, Blanche-Benveniste, Arrivé, Peytard (1964: 260 – 264) řadí číslovky opět pod kapitolu s názvem *adjectifs numéraux* (číselná adjektiva). Číslovky dále dělí na *les adjectifs numéraux cardinaux* (číselná adjektiva základní), *les adjectifs numéraux ordinaux* (číselná

¹¹ Jedná se o podkapitoly 1. 2. 1 až 1. 2. 8.

¹² Jedná se o podkapitoly 1. 2. 9. a 1. 2. 10.

¹³ Jedná se o podkapitoly 1. 2. 11 a 1. 2. 12.

adjektiva řadová), *les adjectifs en –aire* (adjektiva zakončená sufixem -aire), *les adjectifs multiplicatifs* (adjektiva násobná), *les substantifs en –aine* (substantiva zakončená sufixem -aine) a *les substantifs en –ain* (substantiva zakončená sufixem -ain).

ADJECTIFS NUMÉRAUX	exemples
les adjectifs numéraux cardinaux	<i>sept, cent, etc.</i>
les adjectifs numéraux ordinaux	<i>le troisième, le quatrième, etc.</i>
les adjectifs en -aire	<i>primaire, secondaire, etc.</i>
les adjectifs multiplicatifs	<i>triple, quadruple, etc.</i>
les substantifs en -aine	<i>onzaine, douzaine, etc.</i>
les substantifs en -ain	<i>quatrain, sizain, etc.</i>

1. 2. 3 La Nouvelle grammaire du français

Dubois, Lagane (1989: 70 – 73) ve své gramatice vyčlenili samostatnou kapitolu s názvem *les numéraux* (číslovky), které dále dělí na *déterminants numéraux* (číselné determinanty), které zahrnují číslovky základní, *adjectifs numéraux* (číselná adjektiva), které zahrnují číslovky řadové a *noms et adjectifs de nombre* (číselná jména a adjektiva), která jsou dále dělena na *multiplicatifs* (číslovky násobné), *fractions* (zlomky) a *collectifs* (číslovky druhové).

LES NUMÉRAUX		exemples
déterminants numéraux		<i>deux, quatre, etc.</i>
adjectifs numéraux		<i>le troisième, le douzième, etc.</i>
noms et adjectifs de nombre	multiplicatifs	<i>triple, quadruple, etc.</i>
	fractions	<i>un tiers, un quart, etc.</i>
	collectifs	<i>dizaine, centaine, etc.</i>

1. 2. 4 Grammaire du français classique et moderne

Wagner, Pinchon (1991: 107 – 112) začleňují číslovky mezi adjektiva pod kapitolu s názvem *adjectifs numéraux* (číselná adjektiva), kterou následně člení na *les numéraux cardinaux* (číslovky základní), *les numéraux ordinaux* (číslovky řadové), *les multiplicatifs* (číslovky násobné) a *les numéraux totalisants (suffixe –aire)* (číslovky, které jsou zakončené sufixem -aire).

ADJECTIFS NUMÉRAUX	exemples
les numéraux cardinaux	<i>un, dix, etc.</i>
les numéraux ordinaux	<i>le huitième, le centième, etc.</i>
les multiplicatifs	<i>double, triple, etc.</i>
les numéraux totalisants (suffixe -aire)	<i>centenaire, quadragénaire, etc.</i>

1. 2. 5 Précis de grammaire française

Grevisse (1995: 106 – 108) řadí francouzské číslovky mezi *l'adjectif* (adjektivum), do skupiny *les adjectifs numéraux* (číselná adjektiva). Tuto skupinu dále dělí na podskupiny *les adjectifs numéraux cardinaux* (číselná adjektiva základní), *les adjectifs numéraux ordinaux* (číselná adjektiva řadová), *les mots multiplicatifs* (slova násobná), *les noms des fractions* (jména zlomků), *des dérivés en -ain, -aine, -aire* (odvozená slova, která jsou zakončena sufixy -ain, -aine, -aire) a *des expressions distributives* (výrazy podílné).

LES ADJECTIFS NUMÉRAUX	exemples
les adjectifs numéraux cardinaux	<i>trois, six, etc.</i>
les adjectifs numéraux ordinaux	<i>le deuxième, le troisième, etc.</i>
les mots multiplicatifs	<i>simple, double, etc.</i>
les noms des fractions	<i>un demi, un tiers, etc.</i>
des dérivés en -ain, -aine, -aire	<i>dizaine, quadragénaire, etc.</i>
des expressions distributives	<i>un à un, etc.</i>

1. 2. 6 Nouvelle grammaire française

Grevisse, Goosse (1995: 181 – 186) řadí číslovky do kapitoly *le déterminant* (determinant). Tuto gramatickou skupinu následovně dělí do dvou podkapitol, *déterminants numéraux* (číselné determinanty), kam řadí *les numéraux cardinaux* (číslovky základní), *l'adjectif ordinal* (adjektivum řadové), *l'indication de l'heure* (určení času), a *pronoms numéraux* (číselná zájmena), kam patří *les numéraux cardinaux* (základní číslovky).

LE DÉTERMINANT		exemples
déterminants numéraux	les numéraux cardinaux	<i>deux, cinq, etc.</i>
	l'adjectif ordinal	<i>le troisième, le vingtième, etc.</i>
	l'indication de l'heure	<i>Six heures et demie.</i>
pronoms numéraux	les numéraux cardinaux	<i>J'en ai vu trois.</i>

1. 2. 7 Le Bon Usage

Grevisse (2008: 763 – 777) řadí veškeré číslovky pod kapitolu s názvem *le déterminant numéral* (číselný determinant). Dále tyto číslovky dělí na *les numéraux cardinaux* (číselná adjektiva základní), které tvoří největší skupinu, *autres numéraux* (ostatní číslovky), *les adjectifs numéraux ordinaux* (číselná adjektiva řadová), *autres adjectifs numéraux*¹⁴ (ostatní číselná přídavná jména) a *les adverbes numéraux* (číselná příslovce). Skupina *autres numéraux* je dále členěna na *noms numéraux* (číselná jména) a *noms des fractions* (zlomky). Skupina *autres adjectifs numéraux* zahrnuje také *adjectifs multiplicatifs* (číselná adjektiva násobná) a *les éléments de composition bi- et tri-* (výrazy tvořené předponou bi- a tri-).

LE DÉTERMINANT NUMÉRAL		exemples
les numéraux cardinaux		<i>un, vingt-deux, etc.</i>
autres numéraux	noms numéraux	<i>million et milliard</i>
		<i>cent et mille</i>
		<i>millier et centaine</i>
		<i>quadrillion et décade</i>
	les noms des fractions	<i>un tiers, un quart, etc.</i>
les adjectifs numéraux ordinaux		<i>le deuxième, le troisième, etc.</i>
autres adjectifs numéraux	adjectifs multiplicatifs	<i>simple, double, etc.</i>
	les éléments de composition bi- et tri-	<i>biquotidien, triennal, etc.</i>
les adverbes numéraux		<i>premièrement, septimo, bis</i>

1. 2. 8 Grammaire méthodique du français

Riegel, Pellat, Rioul (2008: 160, 210 – 211, 357) v této gramatice nevytvořili samostatnou kapitolu, která by se věnovala číslovkám, jako tomu bylo u předešlých příkladů. Autoři se zde věnují této gramatické skupině pouze okrajově. V knize nalezneme zmínky o *les déterminants numéraux* (číselných determinantech), které zahrnují číslovky základní, o *les pronoms numéraux* (zájmených číslovkách) a také o *les adjectifs numéraux ordinaux* (číselných adjektivech řadových), která zahrnují číslovky řadové.

	exemples
les déterminants numéraux	<i>trois, mille, etc.</i>
les pronoms numéraux	<i>J'en ai invité que cinq.</i>
les adjectifs numéraux ordinaux	<i>le troisième, etc.</i>

¹⁴ Řadové číslovky jsou ve francouzském gramatickém systému často řazeny do skupiny adjektiv, kvůli gramatickým vlastnostem, které se shodují s adjektivy. Tomuto jevu se budeme věnovat později.

1. 2. 9 Grand Larousse de la langue française

Guilbert a kol. (1975: 3688 - 3692) řadí číslovky do skupiny *les mots numéraux* (číselná slova), která dále dělí na *mots cardinaux* (slova základní), *mots ordinaux* (slova řadová) a *autres mots numéraux* (ostatní číselná slova), která člení na *fraction* (zlomek) a *multiplication* (násobek).

LES MOTS NUMÉRAUX		exemples
mots cardinaux		<i>deux, trois, etc.</i>
mots ordinaux		<i>le premier, le troisième, etc.</i>
autres mots numéraux	fraction	<i>le tiers, le quart, etc.</i>
	multiplication	<i>quintuple, centuple, etc.</i>

1. 2. 10 Le Grand Robert de la langue française

Rey (tome 4, 2001: 2026) dělí na rozdíl od slovníku Grand Larousse de la langue française číslovky na *adjectifs numéraux* (číselná adjektiva), kam patří *adjectifs numéraux cardinaux* (číselná adjektiva základní) a *adjectifs numéraux ordinaux* (číselná adjektiva řadová), *substantifs numéraux* (-ain, -aine, -ier) (číselná substantiva zakončená sufixy -ain, -aine, -ier), *multiple* (násobek) a *fraction* (zlomek).

NUMÉRAUX		exemples
adjectifs numéraux	adjectifs numéraux cardinaux	<i>trois, vingt, etc.</i>
	adjectifs numéraux ordinaux	<i>deuxième, troisième, etc.</i>
substantifs numéraux (-ain, -aine, -ier)		<i>quatrain, dizaine, millier, etc.</i>
multiple		<i>double, triple, etc.</i>
fraction		<i>demi, tiers, etc.</i>

1. 2. 11 Vědecká mluvnice francouzštiny

Šabršula (1986 : 70 – 71, 180 – 186) rovněž neřadí číslovky do jedné skupiny. Zmiňuje se o řadových číslovkách v kapitole o adjektivech a poté je dále rozvádí v kapitole s názvem Znak substitutivní. Zde dělí francouzské číslovky na číslovky základní a řadové jako substituty, na adverbiální substituty, násobné číslovky, kolektivní (či hromadné) číslovky a zlomky.

		příklady
adjektiva	číslovky řadové jako adjektiva	<i>vingtième, centième, aj.</i>
znaky substitutivní	číslovky základní	<i>trois, million, aj.</i>
	číslovky řadové jako substituty	<i>le premier à droite, aj.</i>
	adverbiální substituty	<i>deuxièmement, primo, un par un, aj.</i>
	násobné číslovky	<i>le double, le triple, aj.</i>
	kolektivní (hromadné) číslovky	<i>une dizaine, une quinzaine, aj.</i>
	zlomky	<i>une demie, un quart, aj.</i>

1. 2. 12 Francouzská mluvnice

Hendrich, Radina, Tláskal (2001: 145 – 153) řadí číslovky jako samostatný slovní druh pod kapitolu s názvem Číslovky, které dále člení podle významu na šest kategorií a to na číslovky základní, které vyjadřují přesný počet, na číslovky řadové a číselná příslovce, které uvádějí přesné pořadí, dále na zlomky a desetinná čísla, udávající přesnou část celku, na číslovky hromadné, které označují přibližný počet, číslovky násobné, které vyjadřují násobek a na zvláštní číselné výrazy, mezi které řadí ročník, výročí, aj..

ČÍSLOVKY	příklady
číslovky základní	<i>zéro, neuf, aj.</i>
číslovky řadové	<i>le quatrième, le neuvième, aj.</i>
číselné příslovce	<i>premièrement, troisièmement, aj.</i>
zlomky	<i>un tiers, trois huitièmes, aj.</i>
desetinná čísla	<i>huit dixièmes, aj.</i>
číslovky hromadné	<i>une douzaine, une quarantaine, aj.</i>
číslovky násobné	<i>triple, septuple, aj.</i>
zvláštní číselné výrazy	<i>un septuagénaire, aj.</i>

1. 2. 13 Shrnutí

Číslovky představují komplikovaný gramatický systém, jelikož mohou z hlediska syntaktického často zastupovat většinu ostatních slovních druhů, což má za následek odlišné názory autorů gramatik a slovníků na jejich klasifikaci. České gramatiky francouzštiny, zejména pak Francouzská mluvnice, se snaží českým studentům tuto skupinu přiblížit snahou rozdělit číslovky jako samostatný slovní druh a přiblížit ho českému systému dělení slovních druhů. Ovšem nejčastěji se autoři těchto gramatik a slovníků shodují v klasifikaci řadových číslovek jako *les adjectifs numéraux ordinaux* a číslovek základních opět buď jako *les adjectifs numéraux cardinaux* nebo *les déterminants*. Na následujících stranách se budeme

podrobněji věnovat charakteristice a fungování základních a řadových číslovek, které spolu z hlediska historického vývoje velice úzce souvisí.

1. 3 Základní číslovky

Les cardinaux, neboli číslovky základní, jsou slova nesoucí číselný význam, která popisují zcela určitá čísla, počet věcí, bytostí nebo skutečností a v některých případech také pořadí¹⁵ (Šabršula 1986: 180). Jejich název je odvozen z latinského výrazu *cardinalis*, což v překladu znamená „hlavní“ (Chevalier a kol. 1964: 260).

(5) *Il y a trois maisons dans cette rue.*¹⁶ (Grevisse, Goosse 1995: 181)

Číslovky základní ale také v některých případech mohou ztrácet svůj přesný význam a vyjadřují pouze přibližný nebo přesně nevymezený počet skutečností (Grevisse, Goosse 1995: 181).

(6) *J'ai deux mots à vous dire.*¹⁷ (Grevisse, Goosse 1995: 182)

Jedná se o znaky substitutivní, které nevyjadřují žádnou z vlastností materiálních ani jiné skutečnosti, kterou pomocí nich počítáme (Šabršula 1986: 180) (viz příklad číslo 4).

Kromě písemné podoby jsou také velice často vyjádřeny pomocí symbolů, arabských číslic nebo římských číslic.

1. 3. 1 Základní číslovky z hlediska morfologického

Základní číslovky ve francouzštině mají buď podobu jednoduchou (*simple*) nebo složenou (*complexe*). Složené číslovky vznikají dvěma způsoby, a to sčítáním (*addition*) nebo násobením (*multiplication*), v některých případech za pomoci obou postupů (Grevisse 1995: 106). Jsou neměnné v rodě a čísle (Guilbert a kol. 1975: 3688). U některých číslovek základních můžeme pozorovat také výslovnostní varianty některých číslovek, které jsou zapříčiněny umístěním ve větě.

¹⁵ Tomuto jevu se budeme blíže věnovat ve druhé kapitole této práce.

¹⁶ V této ulici jsou tři domy.

¹⁷ Chci vám říci pár slov.

1.3.1.1. Jednoduché formy základních číslovek

Mezi číslovky základní jednoduché se řadí prvních šestnáct číslovek, názvy desítek až po číslovku šedesát a také ještě výrazy typu *sto*, *tisíc*, *milion*, *miliarda*, *trilion*, aj. (Chevalier a kol. 1964:261), (Guilbert a kol. 1975: 3688).

(7) *un/ une, deux, trois, quatre, cinq, six, sept, huit, neuf, dix, onze, douze, treize, quatorze, quinze, seize, vingt, trente, quarante, cinquante, soixante, cent, mille, million, milliard ou billion, trillion, etc.*¹⁸ (Guilbert a kol. 1975: 3688)

Tato série velkých čísel pokračuje, ale z praktického hlediska se skoro nepoužívají a i matematici je nahrazují spíše symboly jako 10^{21} , 10^{22} , etc. (Guilbert a kol. 1975: 3688).

1.3.1.2 Složené formy základních číslovek

Podoba složených forem číslovek je odvozena od číslovek jednoduchých pomocí procesu juxtapozice (Chevalier a kol. 1964:261). V současné francouzštině rozlišujeme tři typy vytváření složených číslovek, a to sčítáním (*addition*), násobením (*multiplication*) nebo pomocí sčítání a násobení zároveň (Grevisse, Goose 1995:183).

(8) *vingt-huit*¹⁹ (op. cit.:183)

(9) *cinq cents*²⁰ (op. cit.:183)

(10) *deux mille trente*²¹ (op. cit.:183)

Pokud použijeme k vyjádření číselné hodnoty sčítání, pak se číslovky spojují pomocí spojovníku (*trait d'union*), který se vloží mezi dvě číslovky, obě menší než *sto*. Výjimkou jsou případy, které jsou spojené pomocí spojky *a* (*et*) (Grevisse, Goosse 1995:183).

(11) *Soixante-dix*²² (op. cit.:183)

(12) *Vingt et un*²³ (op. cit.:183)

Další ze způsobů, jak vytvořit číslovku složenou pomocí sčítání je použití spojky *a* (*et*), která se ale používá pouze pro číslovky vyjadřující desítky, které k sobě připojují číslovku *jedna* (*un*), s výjimkou *osmdesát jedna* (*quatre-vingt-un*) a dále v příkladě číslovky *sedmdesát jedna* (*soixante et onze*) (Grevisse, Goosse 1995: 183).

¹⁸ Tyto číslovky mají svůj původ odvozený z latiny.

¹⁹ Překlad: dvacet osm

²⁰ Překlad: pět set

²¹ Překlad: dva tisíce třicet

²² Překlad: sedmdesát

²³ Překlad: dvacet jedna

V ostatních případech tvoření složených číslovek platí pouhé řazení číslovek vedle sebe (*juxtaposition*) (Grevisse, Goosse 1995: 183).

- (13) *Trente mille six cent soixante*²⁴ (op. cit.:183)

Pro vytváření složených číslovek pomocí násobení platí opět použití spojovníku (*trait d'union*) u číslovky osmdesát (*quatre-vingt(s)*) (Grevisse, Goosse 1995: 183).

Číslovky dvacet (*vingt*) a sto (*cent*), pokud ukončují číselný výraz, připojují koncové písmeno *s* (Grevisse, Goosse 1995: 183).

- (14) *Quatre-vingts francs.*²⁵ (op. cit.:183)

- (15) *Nous étions cinq cents.*²⁶ (op. cit.:183)

Existují také případy, kdy si oba typy tvorby složených číslovek konkurují. Tato konkurence zahrnuje číslovky, které jsou vyšší než tisíc a nižší než dva tisíce (Grevisse 2008: 769).

1. 3. 1. 3 Morfologická variabilita základních číslovek ve francouzštině

Číslovky základní jsou ve francouzštině neměnné v čísle, jelikož vyjadřují nějakou skutečnost jako celek a ne pouze jeho jednotlivé složky, a v rodě, kromě číslovky jeden/jedna (*un/une*) (Guilbert a kol. 1975: 3688).

- (16) *Il n'y a qu'une fille.*²⁷ (op. cit.: 3688)

Výjimku z tohoto pravidla tvoří číslovky dvacet (*vingt*) a sto (*cent*), které jsou proměnné v čísle, pokud jsou násobeny jinou číslovkou (Dubois, Lagane 1989: 71).

- (17) *Ce livre coûte quatre-vingts francs.*²⁸ (op. cit.: 71)

- (18) *Deux cents personnes assistaient à la séance.*²⁹ (op. cit.: 71)

Pokud se ale ve větě objeví další číslovka, která doplňuje číslovku dvacet a sto, poté se tyto číslovky píšou bez koncového *s* (Dubois, Lagane 1989:71).

- (19) *Deux cent trois personnes.*³⁰ (op. cit.: 71)

²⁴ Překlad: třicet tisíc šest set šedesát

²⁵ Překlad: osmdesát franků

²⁶ Překlad: Bylo nás pět set.

²⁷ Překlad: Je zde pouze jedna dívka.

²⁸ Překlad: Tato kniha stojí osmdesát franků.

²⁹ Překlad: Na sezení bylo přítomno dvě stě lidí.

Jednou z dalších výjimek představuje číslovka tisíc (*mille*), která, pokud ji následuje jedna nebo dalších několik číslovek, má podobu *mil* (Grevisse 2008: 765).

(20) *Mil huit cent onze*³¹ (op. cit.: 765)

V ostatních případech je tato číslovka neměnná a ponechává si tvar *mille* (Hendrich, Radina, Tláskal 2001: 249).

1. 3. 1. 4 Výslovnostní varianty

Co se týče změn z hlediska výslovnosti, číslovky šest (*six*) a deset (*dix*) mají trojí možnost výslovnosti a to:

- a) [si] a [di] pokud stojí před souhláskou
- b) [siz] a [diz] pokud je první písmeno následujícího slova ve větě samohláskou
- c) [sis] a [dis] pokud se tyto číslovky nacházejí na konci věty (Guilbert a kol. 1975: 3688).

Číslovky sedm (*sept*) a devět (*neuf*) si zachovávají ve výslovnosti koncovou souhlásku přesto, že počátek následujícího slova je tvořen také souhláskou. Toto pravidlo neplatí pro číslovky osm (*huit*) a pět (*cinq*), pravidlo respektují fakultativně (Guilbert a kol. 1975: 3688).

(21) *Sept filles* [set fɛj]³² (op. cit.: 3688)

(22) *Huit filles* [ɥi fɛj]³³ (op. cit.: 3688)

(23) *Cinq filles* [sɛ̃ fɛj] nebo [sɛ̃k fɛj]³⁴ (op. cit.: 3688)

Číslovka devět (*neuf*) se ve spojení se slovy *heures*³⁵ a *ans*³⁶ vyslovuje vždy se znělým *v* (Hendrich, Radina, Tláskal 2001: 248).

(24) *Neuf ans* [nœvɑ̃]³⁷ (op. cit.: 248)

Dalším z fenoménů ve výslovnosti francouzských číslovek je vázání (*liaison*), který vzniká, je-li počáteční písmeno substantiva samohláskou nebo němé *h* (Hendrich, Radina, Tláskal 2001: 248).

³⁰ Překlad: dvě stě tři lidí

³¹ Překlad: tisíc osm set jedenáct

³² Překlad: sedm dívek

³³ Překlad: osm dívek

³⁴ Překlad: pět dívek

³⁵ Překlad: hodiny

³⁶ Překlad: roky

³⁷ Překlad: devět let

- (25) *Dix arbres* [dizarbr]³⁸ (op. cit.: 248)
 (26) *Six hommes* [sizom]³⁹ (op. cit.: 248)

1. 3. 2 Základní číslovky z hlediska syntaktického

Z hlediska dělení na slovní druhy a větné členy, francouzské řadové číslovky představují velice bohatou gramatickou skupinu. Velice často tyto číslovky přebírají funkci determinantu (*déterminant*) (Chevalier a kol. 1964: 260).

- (27) *Trois hommes sont venus.*⁴⁰ (op. cit.: 260)

Dále mohou také zastávat funkci zájmena (*pronom*) (Chevalier a kol. 1964: 260).

- (28) *Deux et deux font quatre.*⁴¹ (op. cit.: 260)

Některé číslovky je také možné ztotožnit se substantivy (Šabršula 1986: 180).

- (29) *Un million*⁴² (op. cit.: 180)

Díky svým syntaktickým vlastnostem mohou tyto číslovky také konkurovat adjektivům kvalitativním (Šabršula 1986: 180).

- (30) *Les beaux livres*⁴³ → *les trois livres*⁴⁴⁴⁵ (op. cit.: 180)

Co se týče dělení na větné členy, základní číslovky plní funkci doplňku (*attribut*) (Guilbert a kol. 1975: 3689).

- (31) *On les ramena au village avec le restant des volailles qui étaient encore quatre cent soixante-dix.*⁴⁶ (op. cit.: 3689)

Základní číslovky mohou být také, jak jsme již zmiňovali výše substantivizovány a vyjadřovat podmět (Guilbert a kol. 1975: 3689).

- (32) *Le major a vu les sept malades; trois seront hospitalisés.*⁴⁷ (op. cit.: 3689)

³⁸ Překlad: deset stromů

³⁹ Překlad: šest mužů

⁴⁰ Překlad: Přišli tři muži.

⁴¹ Překlad: Dva a dva se rovná čtyři.

⁴² Překlad: (Jeden) milion . *Un* zde plní funkci determinantu a zároveň vyjadřuje i číselnou hodnotu.

⁴³ Překlad: krásné knihy

⁴⁴ Překlad: tři knihy

⁴⁵ Pokud plní číslovky základní funkci adjektiva, pak je nejčastěji umístěna v antepozici.

⁴⁶ Překlad: Přivedeme je do vesnice se zbylou drůbeží, které bylo ještě čtyřista sedmdesát.

Dále mohou ještě zastávat funkci předmětu přímého (*complément d'objet direct*) (viz příklad číslo 33) a předmětu nepřímého (*complément d'objet indirect*) (viz příklad číslo 34).

(33) *Il aime les trois.*⁴⁸

(34) *Il est parti avec les trois.*⁴⁹

1. 3. 3 Základní číslovky z hlediska sémantického

V současné francouzštině se můžeme setkat s tvary číslovek, jako například *septante*⁵⁰ a *nonate*⁵¹, které se oficiálně používají v Belgii, Švýcarsku a na jihu a východě Francie. S podobou číslovky *septante* se můžeme rovněž setkat v Bibli. Ve Švýcarsku se běžně používá číslovka *octante*⁵², která je variantou nám známé formy *quatre-vingt* (Grevisse, Goosse 1995: 181).

1. 4 Řadové číslovky

Francouzské řadové číslovky, *les ordinaux*, převzaly své pojmenování z latinského výrazu *ordinalis*, což v překladu znamená „určující pořadí“. Tímto názvem jsou označovány číslovky, které vyjadřují, jaké pořadí zastává předmět, o kterém hovoříme, v určité posloupnosti (Chevalier a kol. 1964: 260).

(35) *le premier enfant*⁵³ (op. cit.: 260)

Na rozdíl od číslovek základních neoznačují počet, ale postavení v rámci uspořádaného systému. Řadové číslovky slouží zároveň k vyjádření zlomků (Guilbert a kol. 1975: 3688).

1. 4. 1 Řadové číslovky z hlediska morfologického

V současné francouzštině rozlišujeme dva typy řadových číslovek. Jsou jimi číslovky, které jsou odvozeny od základních číslovek připojením sufixu *-ième*, které se dále člení na číslovky jednoduché (*simples*) a složené (*composés*), a poté samostatné číslovky, které si

⁴⁸ Překlad: Má rád všechny tři.

⁴⁹ Překlad: Odešel se třemi.

⁵⁰ Překlad: sedmdesát

⁵¹ Překlad: devadesát

⁵² Překlad: osmdesát

⁵³ Překlad: první dítě

zachovaly původní latinskou podobu. Tyto řadové číslovky na rozdíl od číslovek základních jsou sklonné v rodě i čísle (Dubois a kol. 1961: 72).

1. 4. 1. 1 Řadové číslovky tvořené připojením sufixu *–ième* jednoduché a složené

Jednou ze skupin řadových číslovek, jsou ty, které jsou tvořeny pomocí připojení sufixu *–ième* k podobě číslovky základní. Tyto číslovky dále dělíme na číslovky jednoduché (*simples*) (viz příklad číslo 36) a složené (*composés*) (viz příklad číslo 37) (Grevisse 2008: 774).

(36) *deux* → *deuxième*⁵⁴ (op. cit.: 774)

trois → *troisième*⁵⁵ (op. cit.: 774)

(37) *vingt et un* → *vingt et unième*⁵⁶ (op. cit.: 774)

trente-deux → *trente-deuxième*⁵⁷

U složených řadových číslovek se také používá k vytváření výrazů spojovník (*trait d'union*) nebo spojka a (*et*). Pravidla pro jejich použití jsou shodná s pravidly u číslovek základních (viz 1. 3. 1. 2) (Grevisse 2008: 774).

Pokud jsou dvě či více řadových číslovek spojené souřadně, pak zde platí pravidlo, že pouze poslední číslovka nese tvar s příponou *–ième*, ostatní číslovky si zachovávají tvar číslovky základní (Grevisse 2008: 774).

(38) *Le sept ou huitième pour le septième ou le huitième.*⁵⁸ (op. cit.: 774)

1. 4. 1. 2 Řadové číslovky odvozené z latiny

Druhý typ řadových číslovek, se kterými se často setkáváme v současné psané i mluvené francouzštině, se netvoří pomocí připojení sufixu *–ième*, ale zachovaly si svou formu odvozenou z latiny. Jedná se o číslovku *premier* (první), která představuje běžnou

⁵⁴ Překlad: dva → druhý

⁵⁵ Překlad: tři → třetí

Pokud řadová číslovka nese zakončení na němé e, poté toto němé e mizí (Nouvelle grammaire française; 72). U číslovky pátý (*cinquième*) můžeme pozorovat připojení rovněž písmene u (*cinq – u – isme*). U číslovky devátý (*neuvième*) můžeme zase pozorovat změnu koncového f na v (*neuf – v – neuvième*) (Grevisse 2008 :774).

⁵⁶ Překlad: dvacet jedna → dvacátý první

⁵⁷ Překlad: třicet dva → třicátý druhý

⁵⁸ Pro vyjádření výrazu sedmý a osmý, použijeme formu základní číslovky a číslovky řadové, namísto forem dvou číslovek řadových

součástí číselné řady⁵⁹ a *second* (druhý), která se používá společně s tvarem *deuxième* (Grevisse 2008: 775)⁶⁰.

V současné francouzštině se můžeme dále setkat i s výrazy *prime*, *tiers*, *quart*, *quint* a *disme*, kterými se budeme hlouběji zabývat v následující kapitole této práce.

1. 4. 1. 3 Morfologická variabilita řadových číslovek ve francouzštině

Francouzské řadové číslovky jsou stejně jako číslovky základní neměnné, pouze číslovku první a druhý v podobě *premier* a *second*, je možné měnit v rodě i čísle (Dubois, Lagane 1989: 72).

	rod mužský	rod ženský
jednotné číslo	premier	première
množné číslo	premiers	premières

	rod mužský	rod ženský
jednotné číslo	second	seconde
množné číslo	seconds	secondes

1. 4. 2 Řadové číslovky z hlediska syntaktického

Francouzské řadové číslovky jsou díky svým syntaktickým vlastnostem podobným adjektivům často řazeny mezi tento slovní druh jako *adjectifs numéraux ordinaux* (Grevisse 2008: 774).

(39) *le septième élève*⁶¹ (Chevalier a kol. 1964: 260)

V určitých případech mohou rovněž zastávat funkci determinantu (Grevisse, Goosse 1995: 185).

(40) *Il voyage en deuxième classe.*⁶²

Stejně jako číslovky základní, i řadové číslovky mohou zastávat funkci zájmena (Dubois, Lagane 1989: 72).

⁵⁹ Její další formu představuje *unième*, která se ale vyskytuje pouze ve složených tvarech. Na příklad: *vingt et unième* (Hendrich, Radina, Tláškal (2001: 251)).

⁶⁰ Pro použití číslovky *second* a *deuxième* existují určitá pravidla, která si rozvedeme do hloubky ve třetí kapitole.

⁶¹ Překlad: sedmý student

⁶² Překlad: Cestuje druhou třídou.

- (41) *Le troisième est un Suisse. (=le troisième concurrent)*⁶³ (op. cit.: 72)

Z hlediska dělení na větné členy, jelikož řadové číslovky často přebírají funkci přídavných jmen, pak mohou plnit funkci přívlastku (*épithète*).

- (42) *C'est mon troisième concert.*

Další možnou funkcí, kterou mohou tyto výrazy zastávat, je funkce podmětu.

- (43) *Le troisième est parti sans dire au revoir.*

Dále jsou řadové číslovky používány jako jmenný přísudek (*attribut du sujet*) (Dubois, Lagane 1989: 72).

- (44) *Pierre est cinquième au slalom géant.*⁶⁴ (op. cit.: 72)

1. 4. 3 Řadové číslovky z hlediska sémantického

Z hlediska sémantického nepozorujeme u řadových číslovek formy, které by se používaly pouze v určité části Francie a jiných frankofonních zemích. Do jisté míry bychom sem mohli zařadit výraz « *quantième* », který se již od historie řadí mezi číslovky řadové, přestože nepředstavuje číslo. Tento výraz se běžně používá v Belgii a Kanadě, nikoli již však ve Francii (viz 2. 1. 2). Do jisté míry do budoucna by sem mohla být řazena i číslovka *second*, za předpokladu setření gramatických rozdílů v použití společně s formou *deuxième*. Této problematice se budeme věnovat později v kapitole 3.

⁶³ Překlad: Třetí je ve Švýcarsku (= třetí soupeř).

⁶⁴ Překlad: Petr je pátý v obřím slalomu.

2 Historický vývoj francouzských řadových číslovek

Francouzština, stejně jako všechny románské jazyky, je odvozena od latiny. Postupem času se začala vyvíjet jako samostatný jazyk, ve kterém zpočátku přetrvávaly výrazy z latiny přejaté, které byly ale postupně nahrazovány novými podobami, se kterými se v běžné psané a mluvené formě jazyka setkáváme v současnosti. V této kapitole si popíšeme, jak se tento historický vývoj podepsal u francouzských řadových číslovek, jaké zde nastaly morfologické a syntaktické změny. Pomocí Frantextu si názorně ukážeme vývoj od 16. století až po současnost a jaké původní formy odvozené z latiny se zachovaly.

2. 1 Historický vývoj řadových číslovek z hlediska morfologického

Až do konce 16. století se ve francouzském jazyce setkáme častěji s formami řadových číslovek, které byly přímo odvozeny z latiny (Brunot 1906: 311). Později se začaly objevovat formy číslovek, které byly tvořeny připojením suffixů *–ime*, *–isme*, *–esme*, *–iesme*, *–ieme* a na závěr *–ième* (Guilbert a kol. 1975: 3693). Obě formy si začaly v 16. století konkurovat (Marchello-Nizia 1992: 215). Tvary zakončené sufixem zažívají svůj triumf až v 17. století, kdy latinské tvary začaly ustupovat do pozadí (Brunot; *première partie* 1922: 287) a byly zachovány pouze v ustálených spojeních, ve jménech některých významných historických osobností a jako součást názvu zlomků.

2. 1. 1 Latinské formy řadových číslovek

Číslovka první, měla nejčastěji podobu *prime*, což bylo femininum odvozené od *prin*. Tato číslovka byla přejata z latinského slova *primus*. V současné francouzštině se s touto formou můžeme nadále setkat pouze v ustálených spojeních typu: *de prime abord*⁶⁵ a *de prime saut*⁶⁶ (Chevalier a kol. 1964: 263), dále ve spojeních *de prime face*⁶⁷ a *en la prime saison*⁶⁸ (Gougenheim 1974: 106). S tímto tvarem se ještě setkáme v technických slovnících: *office de prime*⁶⁹, *morue de prime*⁷⁰, aj. (Chevalier a kol. 1964: 263). Kromě ustálených

⁶⁵ Překlad: zprvu

⁶⁶ Překlad: spontánní reakce

⁶⁷ Překlad: na první pohled

⁶⁸ Překlad: na začátku sezóny, v první den ročního období

⁶⁹ Překlad: první ranní mše (v klášterech)

⁷⁰ Jistý druh tresky

slovních spojení je *prime* občas používáno spisovateli ve smyslu vyjádření času (Grevisse 2008: 776).

(45) *Le **prime** vent du soir.*⁷¹ (op. cit.: 776)

Maskulinum *prin* je mnohem méně často používané, než femininum a používá se pouze v ustálených slovních spojeních jako *primesaut* (Gougenheim 1974: 106). V 16. století se utvořila ustálená forma *premier*, *première* ve femininu, která odpovídá pořadí jedna a zachovala se až do současné francouzštiny, kde se používá namísto formy zakončené sufixem *-ième* (Marchello-Nizia 1992: 216).

Číslovka druhý, která má podobu *second*, ve femininu *seconde*, byla odvozena od latinského slova *secundus*, která byla odvozena od slova *sequi*, což znamená další nebo následující (Chevalier a kol. 1964:263). Forma *second* se objevila ve dvanáctém století (Guilbert a kol. 1975: 3693) a její použití přetrvalo do současnosti. V běžné francouzštině tvoří alternativu k podobě *deuxième*. Tato číslovka z hlediska použití představuje velice zajímavý objekt výzkumu, a proto jsme ji věnovali třetí kapitolu této práce, kde blíže vysvětlíme její fungování a představíme si blíže slovní spojení, pro která je její použití obligatorní.

Číslovka třetí, měla podobu *tiers*, ve femininu *tierce*. Byla odvozena od latinského slova *tertius*. Do současné francouzštiny se zachovala tato forma ve spojeních *le Tiers État*⁷², *une tierce personne*⁷³, *tiers monde*⁷⁴, aj. (Chevalier a kol. 1964: 263). S touto podobou číslovky třetí se často setkáme v současné francouzštině, jelikož se používá ve slovních spojeních označující zlomek. Dále se tato forma používá v terminologii technické, hudební, v karetních hrách a šermu (Guilbert a kol. 1975: 3693).

Číslovka čtvrtý, která měla podobu *quart*, ve femininu *quarte*, byla odvozena od latinské formy *quartus*. Stejně jako předchozí číslovky je nám známá, jelikož se také zachovala ve spojeních vyjadřujících zlomek. Dodnes se tato číslovka zachovala také v technické terminologii jako *fièvre quarte*⁷⁵, nebo jako substantivum v terminologii hudební a šermířské (Chevalier a kol. 1964: 263).

⁷¹ Překlad: První večerní vánek.

⁷² Část francouzské populace během starého režimu, která nepatřila mezi šlechtu ani mezi církevní hodnostáře.

⁷³ Osoba třetí, například osoba nezávislá v dané situaci.

⁷⁴ Výraz *tiers monde* zahrnuje rozvojové státy africké, asijské, aj..

⁷⁵ Občasná horečka, která se vrací vždy čtvrtý den, například při onemocnění malárií.

Číslovka pátý, měla podobu *quint*, odvozenou od latinského slova *quintus*. Tato forma se nám zachovala pouze v některých jménech jako *Charles Quint*⁷⁶ nebo *Sixte Quinte*⁷⁷ a v hudební terminologii a šermu (Chevalier a kol. 1964: 263).

Číslovky šestý, sedmý, osmý a devátý, jsou formami učenými populárnějších forem *siste*, odvozené z latinské formy *sextus*, *setme*, odvozené od latinského slova *septimus*, *oitme*, od slova *octavus* a *neufme*, od slova *nonus*, které se do dnešní podoby jazyka zachovaly pouze ve vlastních jménech, u pojmenování církevních svátků, jako *Sexagénisme*⁷⁸, *Septuagénisme*⁷⁹ nebo technických názvů (Chevalier a kol. 1964: 263), (Grevisse 2008: 775).

Číslovka desátý *décime* nebo *dîme* je rovněž populárnější ve formě *disme*, odvozené od latinského slova *decimus*. Nejčastěji se s touto podobou číslovek setkáme u jmen panovníků a církevních hodnostářů (Chevalier a kol. 1964: 263), (Grevisse 2008: 775).

2. 1. 2 Triumf forem zakončených sufixem -ième

17. století je označováno jako doba, kdy formy řadových číslovek, které jsou odvozeny od základních číslovek připojením sufixu *-ième* zažívají svůj triumf a nahrazují původní latinské podoby. Přestože dochází k úpadku těchto číslovek, stále se objevují případy, kde je důležité použít obě formy pro odlišení pojmenovaného jevu. Je například nutné říci *Charles Cinqüième*⁸⁰, když chceme hovořit o francouzském králi a naopak *Charles Quint*⁸¹, když máme na mysli císaře (Brunot, première partie 1922: 288).

Jak jsme již zmiňovali v předešlé kapitole, do současné podoby jazyka se nám zachovala podoba číslovky první odvozená z latiny, *premier*, která se užívá častěji než forma *unième*. Již od sedmnáctého století se *unième* používá pouze ve složených číslovkách, kdežto číslovky *second*, *tiers*, *quart* a *quint* jsou ve složených číslovkách naopak nahrazeny formami *deuxième*, *troisième*, *quatrième* a *cinquième* (Brunot, première partie 1922: 288). Mimo to se tato forma používá občas ve větě k vyjádření faktu, že je někdo sám (Marchello-Nizia 1992: 216).

(46) *Je suis moi et unième. = Je suis seul.*⁸² (op. cit.: 216)

⁷⁶ Karel pátý, císař Svaté říše římské

⁷⁷ Sixtus pátý, 227. papež katolické církve

⁷⁸ Šestá neděle před Velikonocemi.

⁷⁹ Sedmá neděle před Velikonocemi.

⁸⁰ Karel pátý, král Francie

⁸¹ Karel pátý, císař Svaté říše římské

⁸² Překlad: Jsem sám.

Od číslovky šestý již používáme pouze formy zakončené sufixem *–ieme*, včetně číslovek složených (Marchello-Nizia 1992: 216).

Ve středověku se objevuje spojení *moi (toi, lui, etc.) troisième*, pro vyjádření „já a další dva lidé“, aj.. Tento výraz se zachoval ještě v šestnáctém století (Gougenheim 1974: 108).

(47) *Soudain il tourna vers moy, luy troisième.*⁸³ (op. cit.: 108)

V 16. století se rovněž objevuje další ze zajímavých forem, která je rovněž řazena mezi číslovky řadové. Jedná se o výraz *le quantiesme*, který se používá v otázce na datum. (Marchello-Nizia 1992: 217).

(48) *le quantiesme du mois*⁸⁴ (op. cit.: 217)

Výraz *quantième* se zachoval dodnes v učeném jazyce (Brunot 1924: 694) v Kanadě a Belgii, ve Francii však nikoli (Grevisse 2008: 774).

2. 1. 3 Výskyt ve Frantextu

Z historického hlediska je velice zajímavé pozorovat různé podoby zmíněných šesti nejpoužívanějších řadových číslovek, proto jsme se rozhodli prozkoumat pomocí Frantextu množství výskytů každé číslovky v různých formách od 16. století až po současnost. Pro lepší názornost jsme u každé číslovky vytvořili tabulku a graf, který shrnuje výsledky rešerše. Zároveň si uvedeme příklady, u kterých se staré odvozené latinské formy zachovaly do současné podoby jazyka.

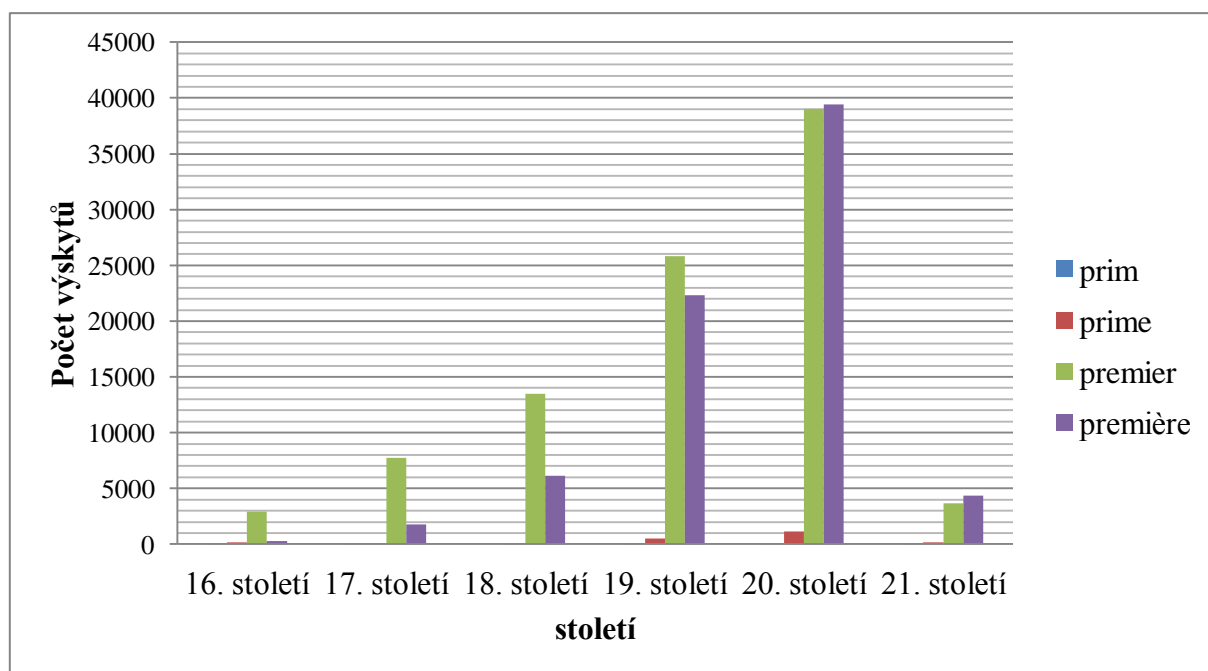
2. 1. 3. 1 Číslovka první

Číslovka první se vyskytovala v textech v podobě *prim, prime, premier a première*.

	prim	prime	premier	première
16. století	1	140	2894	289
17. století	2	35	7759	1754
18. století	0	42	13481	6142
19. století	2	524	25823	22313
20. století	3	1127	39041	39432
21. století	2	139	3669	4338

⁸³Překlad: Náhle se ke mně všichni tři otočili.

⁸⁴Překlad: Kolikátý je den v měsíci

Z tabulky a grafu je patrný značný výskyt odvozené latinské formy *prime* i v současné francouzštině. Tento výraz se nejčastěji vyskytoval v ustálených slovních spojeních *prime-vère*, *de prime-saut*, které se již po 19. století neobjevili, a *de prime abord*.

- (49) *Et moi aussi j'ai aimé le printemps ; j'ai observé le bourgeon naissant, j'ai cherché les **prime-vères** et le muguet j'ai cueilli la violette.*⁸⁵
- (50) *Beaucoup de ces invisibles, **de prime saut**, sont individus, c'est-à-dire des êtres capables d'aller, venir seuls, à leur fantaisie,...*⁸⁶
- (51) ***De prime abord**, le terme induit la complicité, la connivence avec l'animal.*⁸⁷

2. 1. 3. 2 Číslovka druhý

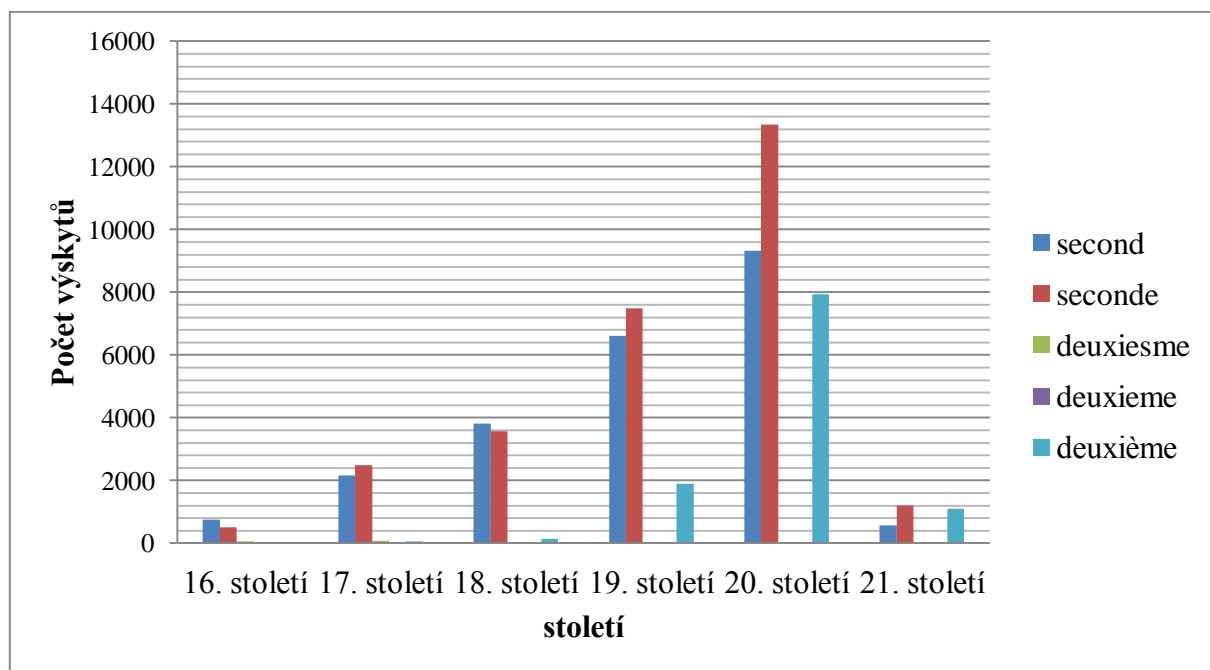
Číslovka druhý se v textech nacházela ve formě *second*, *seconde*, *deuxiesme*, *deuxieme* a *deuxième*.

⁸⁵SENANCOUR Étienne Pivert de, *Rêveries sur la nature primitive de l'homme*, 1802, p. 49, *TROISIÈME RêVERIE*. Zveřejněno 7. 7. 2014 12:23 [2014-07-07]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

⁸⁶MICHELET Jules, *La Mer*, 1861, p. 128, *III, L'atome*. 7. 7. 2014 12:27 [vid. 2014-07-07]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

⁸⁷GARAT Anne-Marie, *Une faim de loup : Lecture du Petit Chaperon rouge*, 2004, p. 65, *VIEUX COMPÈRE*. 7. 7. 2014 12:38 [vid. 2014-07-07]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

	second	seconde	deuxiesme	deuxieme	deuxième
16. století	754	503	60	1	12
17. století	2165	2486	75	8	66
18. století	3821	3561	0	22	131
19. století	6607	7486	0	13	1888
20. století	9325	13352	1	38	7946
21. století	577	1194	0	0	1098

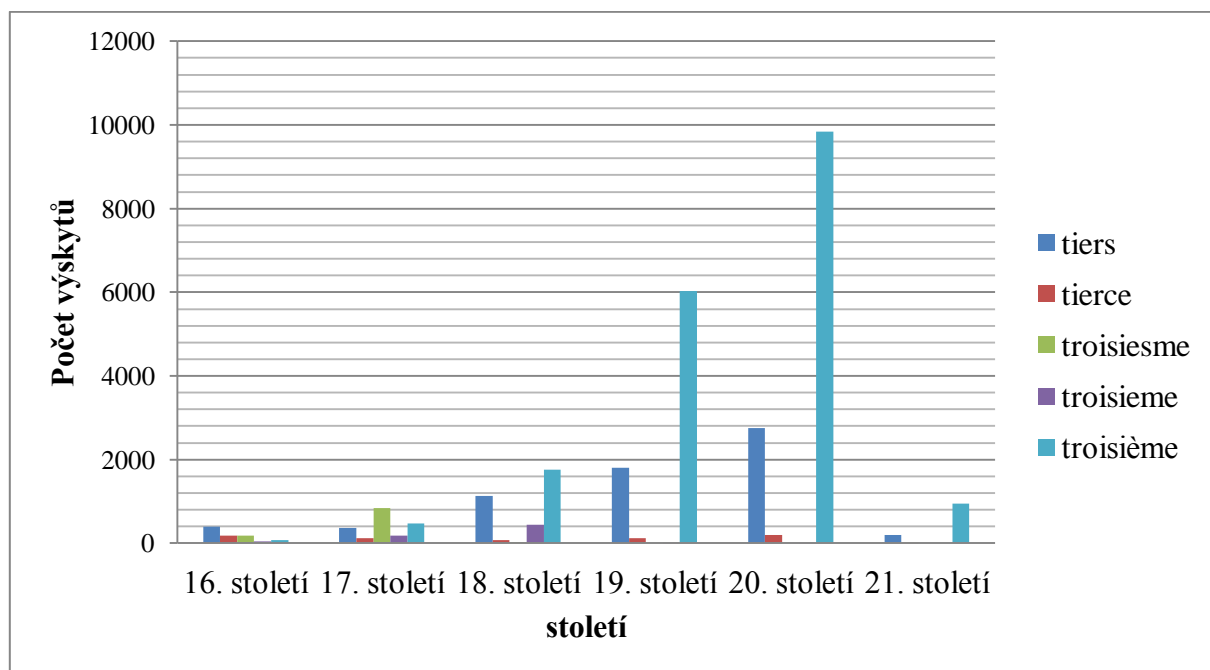

Můžeme si povšimnout, že formy *second* a *seconde* jsou velice rozšířené i v současnosti. Číslovka druhý představuje specifický případ, kterému se budeme podrobně věnovat v kapitole 3.

2. 1. 3. 3 Číslovka třetí

Číslovku třetí jsme na Frantextu našli v podobě *tiers*, *tierce*, *troisiesme*, *troisieme* a *troisième*.

	tiers	tierce	troisiesme	troisieme	troisième
16. století	400	175	183	39	79
17. století	373	114	833	188	475
18. století	1134	81	25	445	1755
19. století	1810	119	0	19	6023
20. století	2749	202	0	21	9832
21. století	191	4	0	0	946

V současné francouzštině se velice často setkáme s původní odvozenou latinskou formou *tiers*, nejčastěji v podobě výrazu zlomku nebo v ustálených slovních spojeních *tiers-état* a *tiers-monde*.

(52) *Après quoi, tout le monde cria « Vive le **Tiers État** », et le tour fut joué.*⁸⁸

(53) *Germain, deux hommes porteur de cartes de police invitent Mehdi Ben Barka, l'eader de l'opposition marocaine et l'un des chefs de file du **tiers monde**, à monter dans une voiture.*⁸⁹

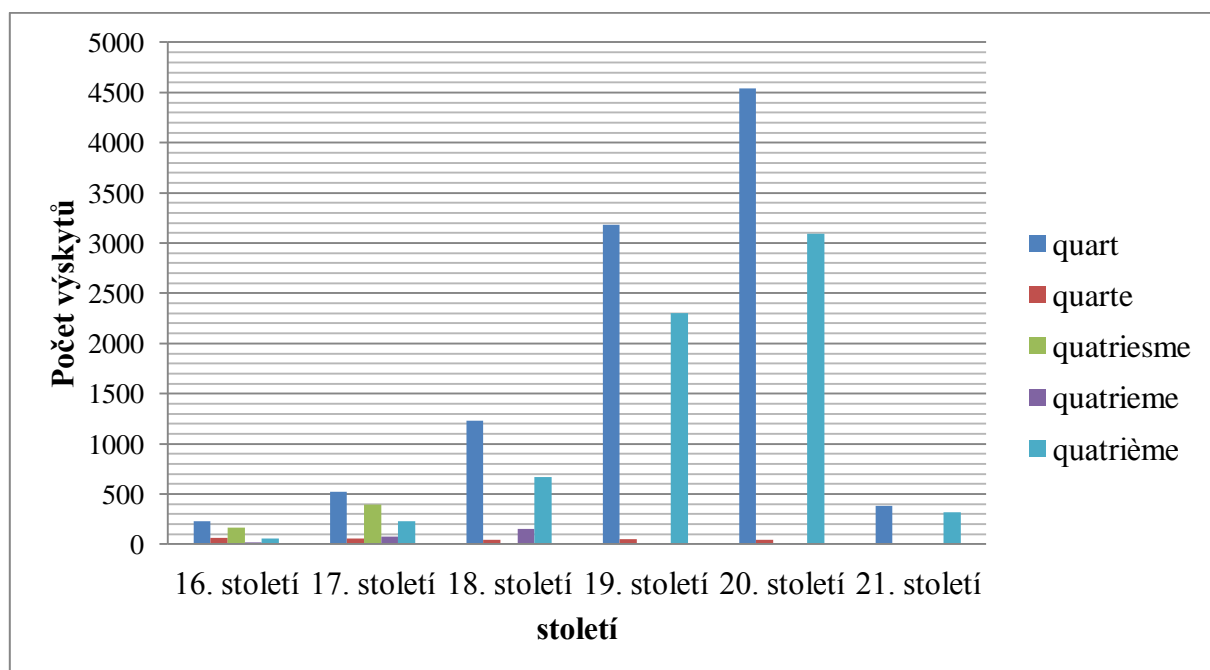
⁸⁸ CHANDERNAGOR Françoise, *L'Enfant des Lumières*, 1995, p. 489, 36. Zveřejněno 9. 3. 2014 14 :22 [vid. 2014-03-09]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

⁸⁹ DEBRAY Régis, *Loués soient nos seigneurs : une éducation politique*, 1996, p. 60, *LIVRE I Los comandantes*, 2. *ENRÔLEMENT*. Zveřejněno 9. 3. 2014 14:15 [vid. 2014-03-09]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

2. 1. 3. 4 Číslovka čtvrtý

Číslovka čtvrtý se vyskytovala ve tvaru *quart*, *quarte*, *quatriesme*, *quatrieme* a *quatrième*.

	quart	quarte	quatriesme	quatrieme	quatrième
16. století	228	65	168	20	54
17. století	522	57	394	76	231
18. století	1233	41	3	154	672
19. století	3185	51	1	1	2303
20. století	4541	43	0	3	3096
21. století	384	0	0	0	317

Jak jsme se již zmiňovali dříve, u číslovky čtvrtý se forma *quart* a *quarte* běžně vyskytuje i v současném francouzském jazykovém systému a to převážně pro vyjádření zlomku, v hudební či technické terminologii. Ve Frantextu jsme navíc zjistili výskyt ustáleného slovního spojení *fièvre quarte*.

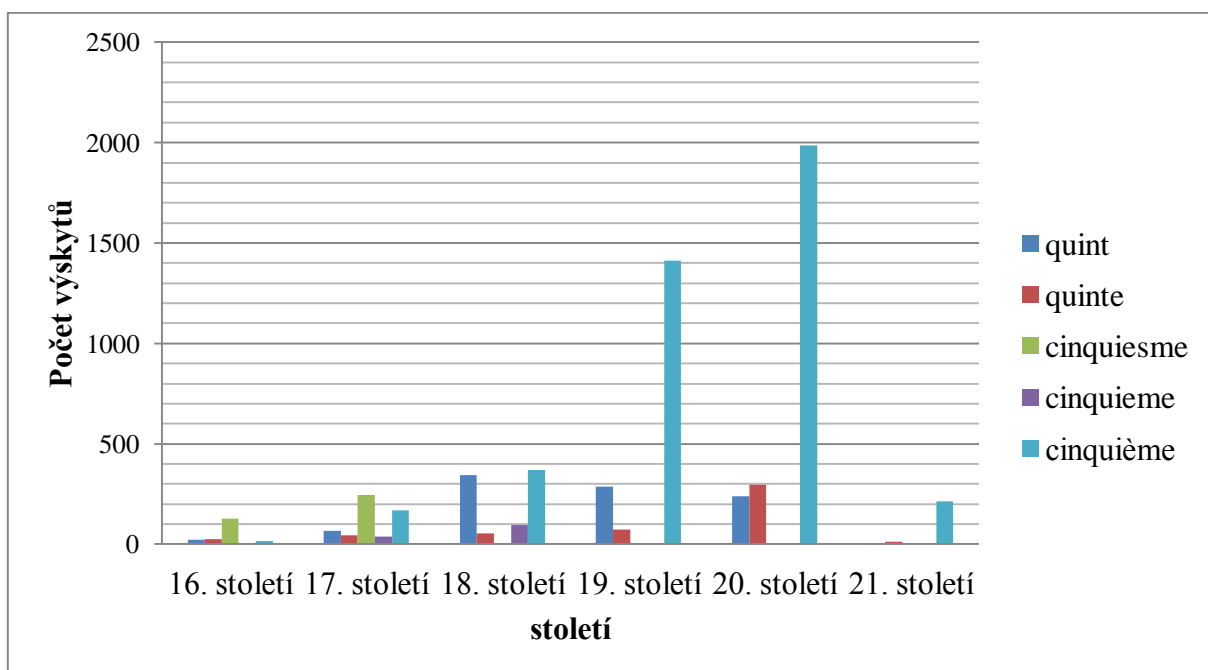
- (54) *Un repliement intellectuel trop peu contrarié amène bientôt à la préciosité, « cette fièvre quarte de la littérature française ».*⁹⁰

⁹⁰ COLLECTIF, *Arts et littérature dans la société contemporaine*, dir. Pierre Abraham : t. 1, 1935, p. 5016. Zveřejněno 10. 3. 2014 15:53 [vid. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

2. 1. 3. 5 Číslovka pátý

Číslovka pátý se v textech vyskytovala v podobě *quint*, *quinte*, *cinquiesme*, *cinquieme* a *cinquième*.

	quint	quinte	cinquiesme	cinquieme	cinquième
16. století	22	25	126	5	16
17. století	66	44	244	37	170
18. století	345	55	1	95	370
19. století	286	74	2	1	1412
20. století	240	296	1	5	1985
21. století	5	11	0	0	214

U této číslovky opět došlo k zachování původní formy odvozené z latiny do současné podoby jazyka a to v podobě zlomku či v hudební terminologii. Do současnosti se nezachovalo žádné ustálené slovní spojení. Ve Frantextu se nejčastěji vyskytovala forma *quint* ve jméně císaře Karla pátého (*Charles Quint*) a v 17. století se vyskytlo spojení *quint-essence*⁹¹.

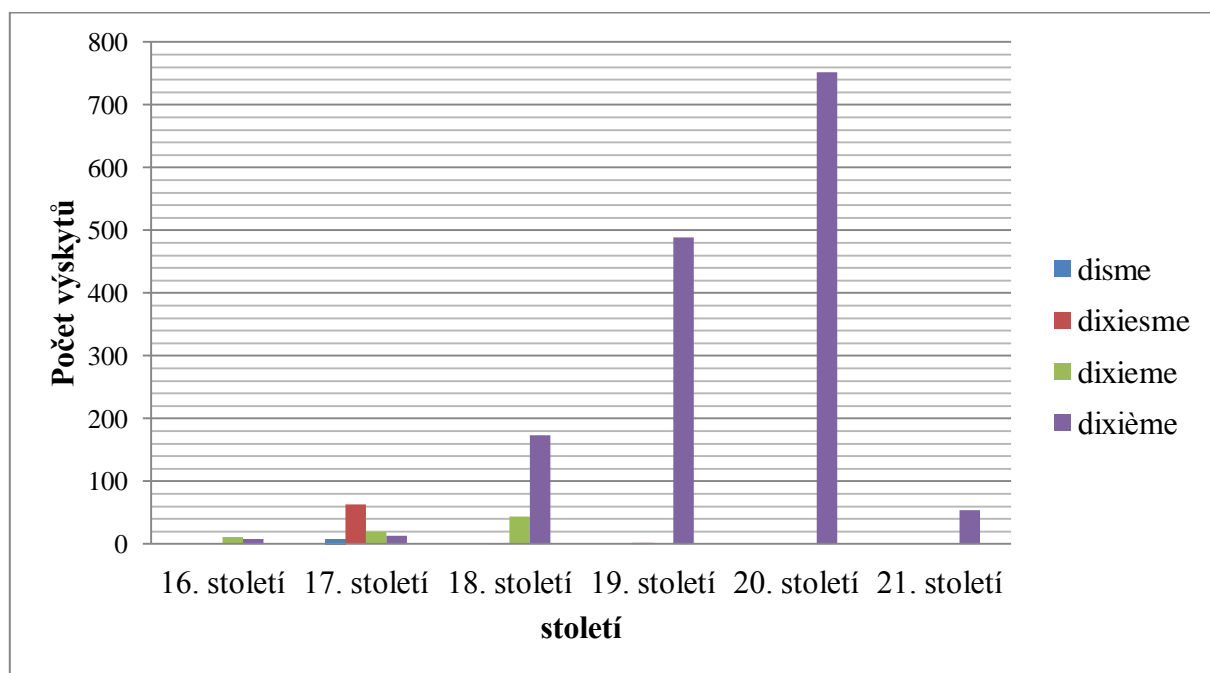
⁹¹Pojmenování jakéhosi pátého živlu velde vody, vzduchu, ohně a země.

- (55) *Ceste estant la **quint-essence** du gouvernement de la poulaille commune, pour la faire abonder en la maison...*⁹²

2. 1. 3. 6 Číslovka desátý

Číslovka desátý se ve zkoumaných textech objevila ve formě *disme*, *dixiesme*, *dixieme* a *dixième*.

	disme	dixiesme	dixieme	dixième
16. století	0	0	11	8
17. století	8	63	19	13
18. století	0	1	44	173
19. století	0	2	0	489
20. století	0	0	0	752
21. století	0	0	0	54

⁹²SERRES Olivier de, *Le Théâtre d'agriculture et mesnage des champs : t. 1*, 1603, p. 392, CINQUIESME LIEU DU THÉÂTRE D'AGRICULTURE ET MESNAGE DES CHAMPS, DE LA CONDUICTE DU POULAILLER, CHAPITRE II, *La Poulaille commune*. Zveřejněno 10. 3. 2014 12:16 [vid. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

Původní odvozená latinská forma se zachovala pouze jako součást jmen panovníků a církevních hodnostářů. Ve Frantextu jsme ovšem našli výskyt pouze v 17. století.

2. 2 Historický vývoj řadových číslovek z hlediska syntaktického

V první kapitole jsme se již zmínili o gramatickém jevu, který blíže rozvedeme na následujících stranách. V jistých případech jsou řadové číslovky nahrazeny číslovkami základními, které přebírají jejich roli a vyjadřují rovněž pořadí v určité sérii. Jedná se o série panovníků a papežů (Grevisse 2008: 770), pokud není následovník trůnu ani papež toho jména první v pořadí (Grevisse, Goosse 1995: 184).

- (56) *Léopold Deux*⁹³ (Grevisse 2008: 770)
 (57) *Léon Treize*⁹⁴ (op. cit.: 770)
 (58) *François premier*⁹⁵ (Grevisse, Goosse 1995: 184)

Dále v případech vyjádření letopočtu (Grevisse 2008: 770).

- (59) *En l'an (ou année) huit cent*⁹⁶ (op. cit.: 770)

V těchto případech často vynecháváme jméno „an, année“⁹⁷ (Grevisse 2008: 770).

Číslovky základní nahrazují číslovky řadové rovněž pro vyjádření dne v měsíci (Grevisse 2008: 770), pokud se nejedná o první den v měsíci (Grevisse, Goosse 1995: 184).

- (60) *Je suis né le 16 avril.*⁹⁸ (Grevisse 2008: 771)
 (61) *Le premier janvier*⁹⁹ (Grevisse, Goosse 1995: 184)

Pro vyjádření času, který také vyjadřuje pořadí, číslovky základní nahradily číslovky řadové (Grevisse 2008: 770).

- (62) *Il est deux heures.*¹⁰⁰ (op. cit.: 770)

⁹³ Leopold druhý, belgický král

⁹⁴ Leon třináctý, 256. papež katolické církve

⁹⁵ František první, francouzský král

⁹⁶ Překlad: v roce osm set

⁹⁷ Toto nebylo možné použít během existence Republikánského kalendáře, který se snažil o odlišnost od kalendáře křesťanského. Říkalo se například *Le 16 floréal an IV ou de l'an IV* 6, v překladu : Srpna roku čtyři.

⁹⁸ Překlad: Narodil jsem se 16. dubna.

⁹⁹ Překlad: prvního ledna

¹⁰⁰ Překlad: Jsou dvě hodiny.

Toto pravidlo platí i pro rozdělení literárních děl na díly, kapitoly, strany, poznámky, verše, apod. (Grevisse 2008: 770).

- (63) *Tome deux, chapitre cinq, page dix, etc.*¹⁰¹ (op. cit.: 770)

Dále se pravidlo uplňuje po jménech *numéro* (číslo), *rang* (pořadí), *série* (série), *niveau* (úroveň), aj. (Grevisse 2008: 770).

- (64) *Les fonctionnaires de rang un.*¹⁰² (op. cit.: 770)

Číslovky základní se také používají pro vyjádření čísla domu (Dubois, Jouannon, Lagane 1961: 75).

- (65) *Au trente, rue Mozart*¹⁰³ (op. cit.: 75)

Číslovky vyjadřující pořadí se nejčastěji umísťují za jméno (Grevisse 2008: 770).

Tato pravidla platí pro současnou podobu jazyka, ale ve staré francouzštině tomu bylo jinak. Brunot (deuxième partie 1922 : 474) tvrdí, že se v první polovině 17. století stále používalo v psaném projevu pro vyjádření pořadí panovníků, princezen, papežů, dní, let, apod. číslovek řadových.

- (66) *Est-il impossible de donner un spectacle aux sujets de Louis quatorzième, à moins que de remuer un fantôme ?* (Haase 1898: 124)

- (67) *On montra au pape Adrien sixième le Laocoon du jardin de Belvédère.* (op. cit.: 124)

- (68) *J'ai reçu votre lettre du vingt-quatrième de Mars, et la dépêche de Monsieur II. du quinzième de décembre.* (op. cit.: 124)

V běžném hovorovém jazyce byly ovšem často tyto formy nahrazovány číslovkami základními, což je patrné hlavně z korespondence daného období. Dokonce již v datech dopisů můžeme pozorovat použití základních číslovek (Haase 1898: 124). Pro vyjádření letopočtu, se v této době v hovorové mluvě používá pouze číslovek základních. Již se nepoužívá například *l'an mil vingt cinquiesme*¹⁰⁴, ale *l'an mil six cent vingt-cinq*¹⁰⁵. V ostatních případech je používáno jak číslovek základních, tak číslovek řadových. Bylo

¹⁰¹ Překlad: díl dva, kapitola pět, strana deset, aj.

¹⁰² Překlad: úředníci prvního stupně

¹⁰³ Překlad: dům číslo třicet, ulice Mozart

¹⁰⁴ Překlad: rok 1025.

¹⁰⁵ Překlad: rok 1625

možné říci jak *page trente-cinq*¹⁰⁶, tak *page trente cinquiesme*¹⁰⁷ nebo *feuille dixhuict*¹⁰⁸ stejně jako *feuille dixhuictiesme*¹⁰⁹. Brunot (deuxième partie 1922: 474) cituje Patru:

*Mais Patru trouve que dans un discours **chapitre quatre** est mieux, parce qu'il est « d'un homme qui court ». Il n'acceptait pas **Boniface huit**, mais fort bien **Henri quatre**.*

*« Notre langue aime la brieveté », la preuve en est qu'on dit l'an mil six cent quarante-quatre, entre le trois et le vingt-sept.*¹¹⁰

Podle Brunota (deuxième partie 1922: 474) je od této doby viditelné, že celý systém se bude dále transformovat.

Co se týče pozice ve větě, pokud je číslovka umístěna před substantivem, pak se použije číslovka řadová, stejně jako je tomu i v současné francouzštině (Brunot; deuxième partie 1922: 474).

(69) *Dans trente-unième chapitre*¹¹¹ (op. cit.: 474)

Toto pravidlo ovšem neplatí, pokud substantivu předchází dvě číslovky spojené spojkou (Brunot; deuxième partie 1922: 475).

(70) *L'autre prend conte la cinq et sixième côte.* (Brunot; deuxième partie 1922: 474)

Pokud je uvedena pouze jedna číslovka, pak je běžnější vyjádření číslovkou základní (Brunot; deuxième partie 1922: 475).

(71) *à la page 7*¹¹² (op. cit.: 475)

Brunot (deuxième partie 1922: 475) uvádí příklad *rondeau* z první poloviny 17. století, které vyjadřuje váhavost jazyka, kterou číslovku použít pro vyjádření pořadí:

¹⁰⁶ Překlad: strana 35

¹⁰⁷ Překlad: strana 35.

¹⁰⁸ Překlad: strana 18

¹⁰⁹ Překlad: strana 18.

¹¹⁰ Ale Patru shledává, že je v promluvě lepší použít *chapitre quatre*, jelikož je rychlejší. Neuznává použití *Boniface huit*, ale *Henri quatre* ano. „Náš jazyk má rád stručnost“, důkazem je, že říkáme rok tisíc šest set čtyřicet čtyři, mezi třemi a dvaceti sedmi.

¹¹¹ Překlad: Ve 31. kapitole

¹¹² Překlad: na straně 7

*Si je fasois encore le neufième,
 Je pourrois bien passer outre au dixième,
 Car je conçois l'unze dans mon cerveau,
 Et si le douze y revient au niveau,
 Je ne suis plus peine du treizième.
 Ma foi c'est fait*

V druhé polovině 17. století dále řadové číslovky ztrácí na váze. Stále se setkáme s příklady *le deuxième Mars, livre troisième*¹¹³, ale formy *le deux Mars, livre trois* byly mnohem běžnější. *Henri Trois* a *Louis Treize* se používalo v mluvené i psané podobě jazyka. Toto nové použití již akceptuje i Francouzská akademie. (Brunot 1924: 848).

Co se týče číslovky jedna/první, běžně je možné říci *François deux*, ale ne *François un*. V tomto případě se užívá číslovky řadové *premier* (Brunot 1924: 849).

Ve druhé polovině 17. století bylo běžné, pro vyjádření data, použití řadové číslovky ve spojení s předložkou *de*, které předcházely názvu měsíce (Brunot 1924: 849).

(72) *Le Vendredi saint troisième d'Avril*¹¹⁴ (op. cit.: 849)

Ovšem na počátku osmnáctého století je již akceptována forma *le deux de ce mois*¹¹⁵. Rovněž se objevují názory, že pro vyjádření hodin, namísto *la troisième, sixième, neuvième et onzième heure*¹¹⁶, bychom měli použít číslovky základní *les trois, six, neuf et onze heures*¹¹⁷ (Brunot 1924: 849).

2. 2. 1 Výskyt ve Frantextu

Jelikož je Frantext obsáhlá databáze francouzských textů, rozhodli jsme se ho i zde využít pro zkoumání přechodu použití od řadových číslovek k číslovkám základním od 16. století až po současnost. Průzkum jsme zúžili na panovníky Karla pátého, Ludvíka třináctého, Ludvíka čtrnáctého a na papeže obecně. Opět pro lepší znázornění uvádíme výsledky v tabulkách a grafech.

¹¹³ Postpozice řadových číslovek je zastaralá (Grevisse 2008: 770).

¹¹⁴ Překlad: Velký pátek 3. dubna

¹¹⁵ Překlad: druhého tohoto měsíce

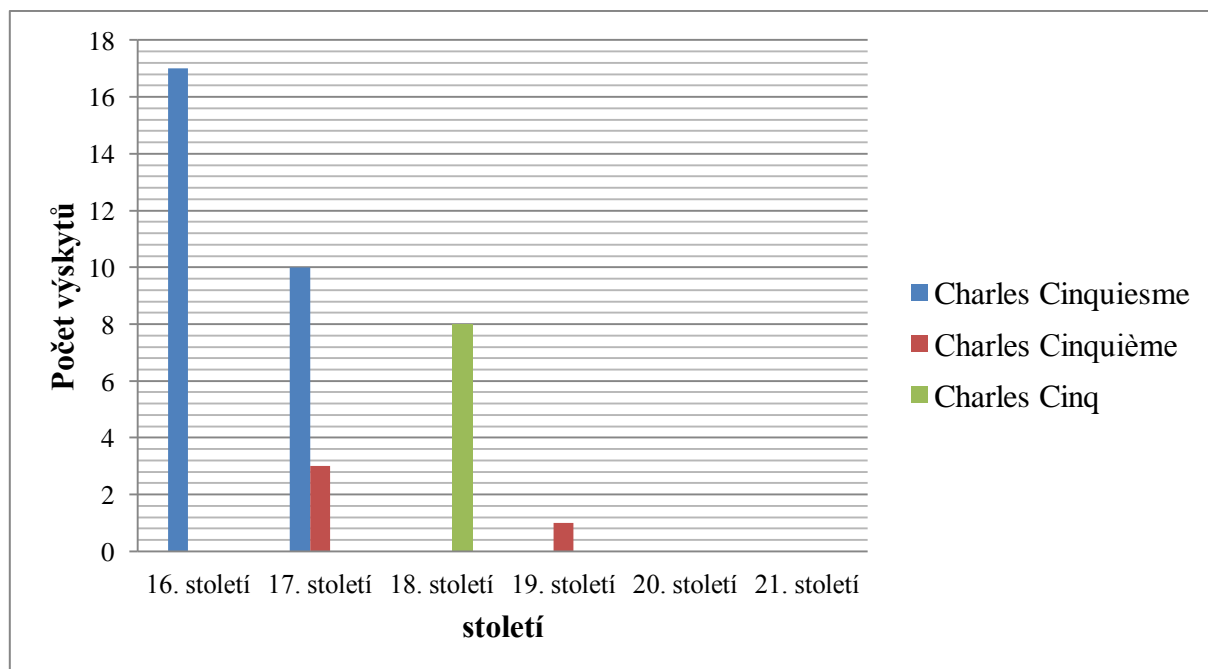
¹¹⁶ Překlad: třetí, šestá, devátá a jedenáctá hodina

¹¹⁷ Překlad: tři, šest, devět a jedenáct hodin

2. 2. 1. 1 Karel pátý

V historii existovali dva významní panovníci jménem Karel pátý. Jeden byl král Francie, který vládl ve 14. století a druhý císař Svaté říše římské, jehož vláda se datuje do první poloviny 16. století. Pro jejich rozlišení je nutné říci *Charles Cinqième*, pokud jsme měli na mysli krále a *Charles Quint*, pro pojmenování císaře (Brunot; première partie 1922: 287 – 288). Vyjádření císařova jména se zachovalo až dodnes, kdežto v případě pojmenování krále Francie došlo postupně k přechodu od řadové číslovky k číslovce základní. Proto se v dnešních textech častěji setkáme se jménem *Charles Cinq* (či *Charles V*) namísto původního *Charles Cinqième*. Tento jev jsme zkoumali ve Frantextu a našli jsme výskyt podoby jména *Charles Cinqiesme*, *Charles Cinqième* a *Charles Cinq*.

	Charles Cinqiesme	Charles Cinqième	Charles Cinq
16. století	17	0	0
17. století	10	3	0
18. století	0	0	8
19. století	0	1	0
20. století	0	0	0
21. století	0	0	0

- (73) *...marque ne tesmoignage de sa suffisance, que le jugement de cettui-cy qui en fut en ses jours un tres-souverain maistre, le dessusdict **Charles cinquiesme** : lequel se voyant estre contraint de joüer à quitte ou à double...*¹¹⁸
- (74) *Le roi **Charles Cinquième** nous dépêche messire Bertrand du Guesclin avec des paroles d'appointement ; mais on n'engluie pas le diable comme un merle à la pipée.*¹¹⁹
- (75) *Après la mort d'Édouard III vainqueur de la France, et après celle de **Charles Cinq** son restaurateur on vit bien que la supériorité d'une nation ne dépend que de ceux qui la conduisent.*¹²⁰

Z tabulky a grafu je patrné, že až do konce sedmnáctého století bylo běžnější použití řadové číslovky ve jméně panovníka Francie, kdežto od 18. století se již přešlo k použití číslovky základní.

2. 2. 1. 2 Ludvík třináctý a Ludvík čtrnáctý

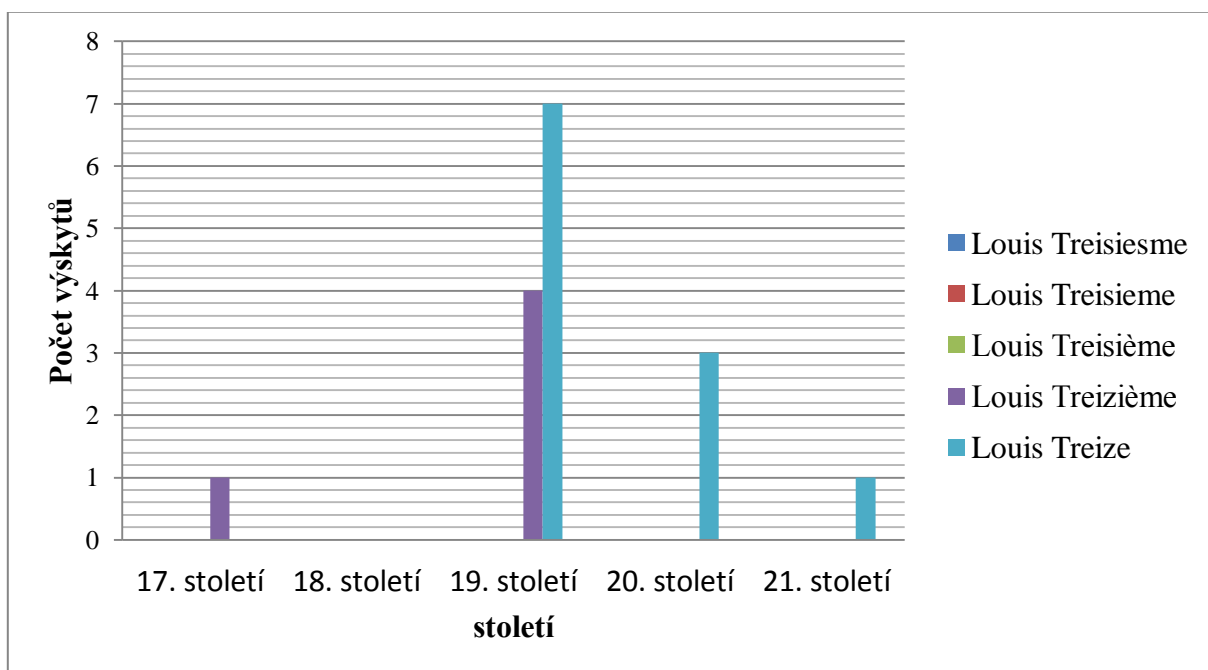
Ludvík třináctý a Ludvík čtrnáctý jsou jedni z nejvýznamnějších panovníků Francie. Dobu vlády obou králů datujeme do 17. století, panování Ludvíka čtrnáctého přesáhlo až do první poloviny 18. století. Jelikož se doba jejich vlády datuje do doby, kdy se začalo postupně ustupovat od použití řadové číslovky ve jméně panovníků, rozhodli jsme se tento jev zkoumat na počtech výskytů u formy *Louis Treisiesme*, *Louis Treisieme*, *Louis Treisième*, *Louis Treizième*, *Louis Treize* poté *Louis Quatorsiesme*, *Louis Quatorsieme*, *Louis Quatorsième*, *Louis Quatorzième* a *Louis Quatorze*.

¹¹⁸VIGENÈRE Blaise de, *L'Histoire de la décadence de l'Empire grec, et établissement de celuy des Turcs, comprise en dix livres par Nicolas Chalcondyle [trad.]*, 1577, p. XV Zveřejněno 10. 3. 2014 10:53 [vid. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

¹¹⁹BERTRAND Aloysius, *Gaspard de la nuit : fantaisies à la manière de Callot et Rembrandt*, 1841, p. 153, *FANTAISIES DE GASPARD DE LA NUIT*. 10. 3. 2014 10:58 [vid. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

¹²⁰VOLTAIRE, *Essay sur l'histoire générale et sur les mœurs et sur l'esprit des nations*, 1756, p. 146, *CHAPITRE 66*. Zveřejněno 8. 3. 2014 11:05 [vid. 2014-03-08]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

	Louis Treisiesme	Louis Treisieme	Louis Treisième	Louis Treizième	Louis Treize
17. století	0	0	0	1	0
18. století	0	0	0	0	0
19. století	0	0	0	4	7
20. století	0	0	0	0	3
21. století	0	0	0	0	1

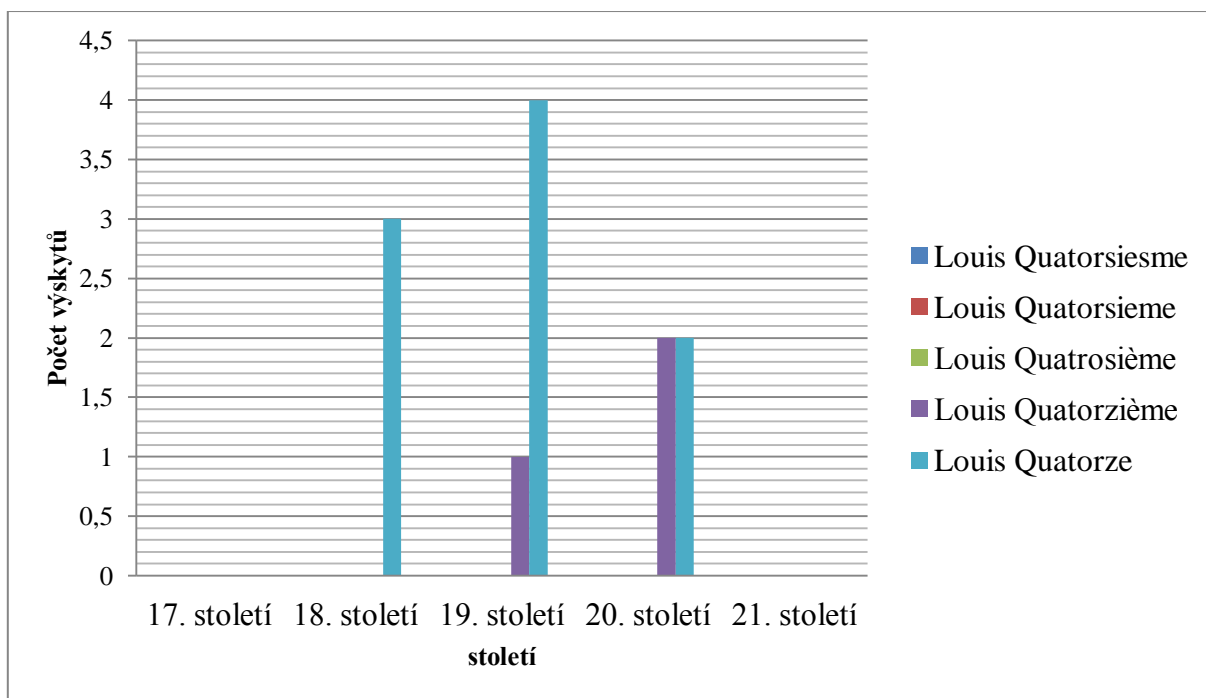
(76) *Messieurs, allons faire notre cour à sa majesté le roi **Louis Treizième**.*¹²¹

(77) *C'est sous **Louis Treize** ; et je crois voir s'étendre un coteau vert ; que le couchant jaunit.*¹²²

¹²¹VIGNY Alfred de, *La Maréchale d'Ancre*, 1831, p. 198, *ACTE CINQUIÈME, SCÈNE XVII*. Zveřejněno 8. 3. 2014 11:26 [vid. 2014-03-08]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

¹²²MAKINE Andrej, *Le Testament français*, 1995, p. 172, II, 4. Zveřejněno 8. 3. 2014 11:23 [vid. 2014-03-08]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

	Louis Quatorsiesme	Louis Quatorsieme	Louis Quatrosième	Louis Quatorzième	Louis Quatorze
17. století	0	0	0	0	0
18. století	0	0	0	0	3
19. století	0	0	0	1	4
20. století	0	0	0	2	2
21. století	0	0	0	0	0

(78) *L'adjonction de bronze de facture nouvelle suffit à transformer un meuble de structure **Louis Quatorzième** en un meuble régence.*¹²³

(77) *Il est dit dans le code noir ou dans l'édit fait en mil six cens quatre-vingt-cinq par le roi **Louis Quatorze**, afin de servir de reglement pour le gouvernement et pour l'administration de la justice et de la police.*¹²⁴

Ve Frantextu jsme bohužel nenalezli velké množství výskytů obsahujících jména těchto panovníků. V případě *Louis Treisiesme*, *Treisieme*, *Treisième* a *Louis Quatorsiesme*, *Quatorsieme*, *Quatorsième* jsme bohužel nenalezli žádný výskyt. Přesto je od 18. století patrná u jmen těchto panovníků tendence přechodu od řadových číslovek k číslovkám základním.

¹²³ VIAUX Jacqueline, *Le Meuble en France*, 1962, p. 86. Zveřejněno 8. 3. 2014 11:18 [vid. 2014-03-08]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

¹²⁴ DUBOS ABBÉ Jean-Baptiste, *Histoire critique de l'établissement de la monarchie française dans les Gaules*, 1734, p. 381, *LIVRE 6 CHAPITRE 1*. Zveřejněno 8. 3. 2014 11:34 [vid. 2014-03-08]. Dostupné z: <http://www.frantext.fr/>

2. 2. 1. 3 Výskyt jmen papežů

Pro pořadí ve jménech papežů platí ve francouzštině stejná pravidla, jako pro pořadí panovníků. Pomocí Frantextu jsme opět zkoumali dobu, od které se začalo přiklánět k použití číslovky základní a její nahrazení číslovkou řadovou. Jako počáteční rok jsme zvolili rok 1500 a klíčové slovo bylo *pape*.¹²⁵

Pape

století	jméno papeže
16. století	Pape Jules Second
	Pape Pie Second
	Pape Jan XXII
17. století	Pape Pie V
18. století	
19. století	Pape Pie VII
	Pape Pie VI
	Pape Pie IX
	Pape Pie II
20. století	Pape Pie X
	Pape Pie XI
	Pape Pie XII
21. století	

Na tabulce můžeme názorně vidět, že řadové číslovky bylo použito pouze u výskytů v 16. století, dále již byla ve jménech církevních hodnostářů použita pro vyjádření pořadí pouze číslovka základní.

¹²⁵ Překlad: papež

3 Koexistence tvarů *second* a *deuxième*

Na předcházejících stranách jsme vysvětlili vznik, vývoj a fungování řadových číslovek od jejich latinských kořenů, až po současnost. Vymezili jsme dva druhy řadových číslovek a to konkrétně ty, které si zachovaly svou původní latinskou formu a ty, které byly odvozeny od základních číslovek pomocí přípon. Z hlediska použití, většina řadových číslovek, které byly odvozeny od latinských podob těchto slov, se do současného jazyka dochovala v podobě ustálených slovních spojení, v terminologii některých oborů či jako součást jmen panovníků nebo církevních hodnostářů. Toto pravidlo ovšem neplatí pro všechny řadové číslovky. Speciální případ představuje číslovka druhý a její tvary *second* a *deuxième*, které mají sice synonymní význam, ovšem co se týče jejich používání, platí zde jistá pravidla. Této číslovce jsme věnovali poslední kapitolu práce, kde si postupně vysvětlíme, jaké změny nastaly z diachronního pohledu v použití obou tvarů a jakým způsobem se používají dnes. Součástí kapitoly je dotazník, pomocí kterého jsme zkoumali koexistenci obou tvarů číslovky druhý a zároveň se vrátíme k otázce konkurence základních a řadových číslovek.

3. 1. Číslovka druhý z pohledu diachronie

Jak jsme již zmínili v kapitole 2. 1. 1, pro vyjádření číslovky druhý byla původně až do konce 15. století téměř výhradně používána pouze forma *second*, ve femininu *seconde*. Tento tvar se objevil ve 12. století, kdy byl odvozen od latinského slova *secundum*, které svým významem konkurovalo slovu *alterum*, což znamenalo druhý nebo další v pořadí. Postupem vývoje se tato slova ve francouzštině vyvinula do podoby řadové číslovky *second* a adverbia *autre*¹²⁶. Forma *deuxième* se začala uplatňovat podstatně později. Byla odvozena od výrazu *deus*, který představoval základní číslovku dva. Od něj byl pomocí přípony vytvořen tvar *deusime*, který v průběhu 16. století získal podobu *deuxième*, kterou známe dodnes (Guilbert a kol. 1975: 3693). Tvary *second* a *deuxième* si začaly konkurovat již v první polovině 16. století (Marchello-Nizia 1992: 217).

(78) ...se partit ceste compaignie, mettant fin au **second** discours et recit d'histoires.
Fin de la **deuxiesme** journée...¹²⁷ (Marchello-Nizia 1992: 217)

Na rozdíl od ostatních řadových číslovek, u nichž původní latinské formy začaly od 17. století ustupovat formám odvozeným od základních číslovek připojením sufixu *-ième*, tvar

¹²⁶ Překlad: další

¹²⁷ M. de Navarre, L'Heptaméron, p. 249

second nadále konkuroval této nové podobě a běžně se vyskytoval v mluveném i psaném jazyce (Marchello-Nizia 1992: 217).

Přesto, že forma *deuxième* byla preferovanější, existovaly případy, kdy bylo použití formy *second* běžnější. Jednalo se o případy, kdy šlo o vyjádření skutečnosti, která následovala bezprostředně po první skutečnosti v časové nebo místní posloupnosti (Guilbert a kol. 1975: 5420).

- (79) *Le second témoin a été récusé.*¹²⁸ (op. cit.: 5420)
- (80) *C'est le second personnage à partir de la droite sur la photographie.*¹²⁹ (op. cit.: 5420)
- (81) *Contracter un second mariage.*¹³⁰ (op. cit.: 5420)
- (82) *Elle a épousé un industriel en secondes nocés.*¹³¹ (op. cit.: 5420)
- (83) *Le second Empire*¹³² (op. cit.: 5420)
- (84) *Le second étage d'un immeuble.*¹³³ (op. cit.: 5420)
- (85) *En second lieu*¹³⁴ (op. cit.: 5420)
- (86) *De seconde main*¹³⁵ (op. cit.: 5420)
- (87) *Cerf à sa seconde tête*¹³⁶ (op. cit.: 5420)

Dále se forma *second* používala pro vyjádření skutečnosti, která následovala bezprostředně po první skutečnosti v metodicky uspořádaném celku či při klasifikaci (Guilbert a kol. 1975: 5420), Rey (tome 6, 2001: 286).

- (88) *Vous êtes la seconde personne inscrite sur la liste des bénéficiaires de cette mesure.*¹³⁷ (Guilbert a kol. 1975: 5420)
- (89) *La seconde personne du singulier, du pluriel d'un verbe.*¹³⁸ (op. cit.: 5420)
- (90) *Les seconds violons, les seconds ténors*¹³⁹ (Rey; tome 6 2001: 286)
- (91) *a seconde*¹⁴⁰ (Guilbert a kol. 1975: 5420)
- (92) *enseignement du second degré*¹⁴¹ (op. cit.: 5420)

¹²⁸ Překlad: Druhý svědek byl odmítnut.

¹²⁹ Překlad: Je to druhá osoba z prava na fotografii.

¹³⁰ Překlad: Uzavřít druhé manželství. Dnes i ve smyslu bigamie.

¹³¹ Překlad: Podruhé se provdala za továrníka.

¹³² Překlad: Druhé císařství ve Francii

¹³³ Překlad: druhé poschodí budovy

¹³⁴ Překlad: poté; často v opozici k *en premier lieu*, což znamená v překladu nejprve.

¹³⁵ Překlad: z druhé ruky

¹³⁶ tříletý jelen

¹³⁷ Překlad: Jste zapsaný jako druhý na seznamu uživatelů tohoto opatření.

¹³⁸ Překlad: Druhá osoba jednotného a množného čísla u slovesa.

¹³⁹ Překlad: Druhé housle, druhý tenor. V hudební terminologii, muzikant, který nehraje či nezpívá hlavní part.

¹⁴⁰ Překlad: *a* na druhou. V matematické terminologii *a* x *a*.

Tento tvar byl preferován rovněž v případech vyjadřujících pořadí hodnot nebo hierarchii (Guilbert a kol. 1975: 5420).

(93)	<i>Obtenir la seconde place dans un concours.</i> ¹⁴²	(op. cit.: 5420)
(94)	<i>Voyager en seconde classe.</i> ¹⁴³	(op. cit.: 5420)
(95)	<i>Premier assesseur, second assesseur</i> ¹⁴⁴	(op. cit.: 5420)
(96)	<i>Seconde main d'atelier de couture</i> ¹⁴⁵	(op. cit.: 5420)
(97)	<i>Second capitaine</i> ¹⁴⁶	(op. cit.: 5420)
(98)	<i>Second maître</i>	(op. cit.: 5420)

Tvar *second* se běžněji používal také k určení osoby nebo věci již existující a známé, která představovala nový příklad osoby nebo věci (Guilbert a kol. 1975: 5420).

(99)	<i>Napoléon a été un second Alexandre.</i> ¹⁴⁷	(op. cit.: 5420)
(100)	<i>L'habitude est une seconde nature.</i> ¹⁴⁸	(op. cit.: 5420)
(101)	<i>Etre dans un état second</i> ¹⁴⁹	(op. cit.: 5420)
(102)	<i>Seconde vue</i> ¹⁵⁰	(op. cit.: 5420)

Zároveň se používal v šermu, v hudební terminologii a k pojmenování druhé rychlosti v automobilu (Guilbert a kol. 1975: 5421).

(103)	<i>Passer la seconde</i> ¹⁵¹	(op. cit.: 5421)

Další z příkladů preferující tuto formu byl výraz *causes secondes*, vyjadřující vedlejší vlastnosti materiálních věcí, jako například barvu, vůni, aj. (Guilbert a kol. 1975: 5420) nebo ve spojeních *sans second(e)*, *à nulle autre seconde*, *n'avoir pas de seconde*, pro vyjádření jedinečnosti (Grevisse 2008: 775).

Existovaly rovněž případy, kdy *second* představovalo substantivum a bylo používáno k pojmenování svědka duelu (Guilbert a kol. 1975: 5421).

¹⁴¹ Překlad: Ve školství: druhý stupeň

¹⁴² Překlad: Získat druhé místo v soutěži.

¹⁴³ Překlad: Překlad: Cestovat druhou třídou. V běžné současné francouzštině bývá často preferována forma *deuxième classe* (Guilbert a kol. (1975: 5420)).

¹⁴⁴ první přísedící u soudu, druhý přísedící u soudu

¹⁴⁵ Překlad: pomocník v krejčovské dílně

¹⁴⁶ Voják námořník, který je podřízený přímo veliteli, například *sergent* = seržant, je *second maître de 2e classe* = velitel druhé třídy

¹⁴⁷ Překlad: Napoleon byl druhým Alexandrem.

¹⁴⁸ Překlad: *habitude* i *seconde nature* mají synonymní význam = zvyk

¹⁴⁹ Doslovně: být ve druhém stavu. Používá se pro vyjádření patologického stavu, charakterizující náhradu běžné mentální aktivity (např. při amnézii). V hovorové mluvě jde o chování, které se vymyká normálu.

¹⁵⁰ Schopnost předvídat budoucnost.

¹⁵¹ Překlad: zařadit dvojku, druhou rychlost

- (104) *M. De Nemours estime assez Villars pour le prendre pour second au duel qu'il eut contre M. De Beaufort (Saint-Simon.)* (op. cit.: 5421)

Další z významů tohoto výrazu bylo pojmenování osoby, která asistovala osobě nadřazené v té dané funkci (Guilbert a kol. (1975: 5421)).

- (105) *Je vous présente mon second, M. X...* (op. cit.: 5421)

Forma *second* se rovněž používala v karetní hře šarády (Guilbert a kol. 1975: 5421).

- (106) *Mon second...* (op. cit.: 5421)

Většina zmíněných spojení se zachovala do současného jazyka a převážně tučně vyznačené příklady si získaly statut ustáleného slovního spojení, které použití tohoto tvaru nutně vyžaduje.

3. 2 Číslovka druhý v současné francouzštině

Jak jsme již vysvětlili dříve, současná francouzština rozlišuje dvě podoby číslovky druhý, a to *second* a *deuxième*. Na rozdíl od ostatních číslovek, tvar *second* se dodnes objevuje v běžném mluveném i psaném jazyce, nejen v ustálených slovních spojeních (Guilbert a kol. 1975: 5420). Oba tvary jsou významem synonymní, můžeme u nich ovšem pozorovat rozdíly morfologické a syntaktické.

Co se týče formy *deuxième*, jedná se o tvar neměnný, čímž se liší od tvaru *second*, který lze měnit v rodě i čísle (Dubois, Lagane 1989: 72). Další rozdíl mezi nimi je ten, že pouze forma *deuxième* může tvořit složenou číslovku (Grevisse 2008: 775).

- (107) *Vingt-deuxième* (op. cit.: 775).
~~(108) — Vingt-second~~

Z hlediska syntaktického, oba tvary se vždy umísťují před jméno, jehož pořadí určují. Ovšem tvar *second* může být v některých případech umístěn za jméno. Jedná se o případy, kdy chceme vyjádřit dělení literárních děl, kapitol, názvů, zpěvů, apod.. V těchto případech může být číslovka anteponována či postponována (Guilbert a kol. 1975: 5420).

- (109) *second chapitre ↔ chapitre second* (op. cit.: 5420)

Postpozice formy *deuxième* se již téměř nepoužívá, jedná se o formu zastaralou (Grevisse 2008: 770).

Jak jsme již zmínili, význam obou tvarů je naprosto stejný, ovšem proto, že číslovka *second* jako jediná z původních latinských forem přetrvala v běžném použití dodnes, lingvisté vytvořili pravidla pro jejich odlišení. Tvar *deuxième* by měl být používán pro vyjádření pořadí v případech, kdy série obsahuje více, než dvě skutečnosti. Naproti tomu tvar *second* byl určen pro případy, kdy série obsahuje pouze dvě části (Grevisse 2008: 775).

Podle Grevisse se tato pravidla vyučují ve všech školách, ovšem v běžné praxi se téměř nedodržují. Tvar *deuxième* je shledáván jako běžnější tvar, kdežto tvar *second* je preferován ve spisovnější, pečlivější mluvě (Grevisse 2008: 775).

3. 3 Dotazník

Již jsme si vysvětlili, jak řadová číslovka druhý ve francouzštině vznikala, jak se postupem času vyvíjela a jak by měla být podle gramatických pravidel používána. Pomocí dotazníku jsme se rozhodli ověřit, jak tato pravidla skutečně v praxi a v běžném živém jazyce fungují.

3. 3. 1 Hypotéza

Jak jsme uvedli výše, ve Francii je dnes obecně známo a ve školách vyučováno pravidlo, jakým způsobem správně používat oba tvary řadové číslovky druhý. V běžné komunikaci se od něj ovšem postupně upouští, proto jsme se rozhodli pomocí testovacích vět zjistit, do jaké míry je nadále toto pravidlo respektováno či ne a zda skutečně dochází ke stírání jakýchkoli rozdílů mezi oběma tvary. Zaměříme se rovněž na příčiny, které by mohly tuto skutečnost ovlivnit. Na závěr se vrátíme k tématu koexistence základních a řadových číslovek, a zamyslíme se nad otázkou, zda v současné francouzštině představují řadové číslovky spíše kategorii na ústupu.

3. 3. 2 Seznam a realizace testovacích vět

Pro náš dotazník jsme vytvořili 22 testovacích vět. Tyto věty byly tvořeny tak, aby obsahovaly informace, které jsou obecně známé. Dotazník je rozdělen na pomyslných šest částí, šest typů vět, které zkoumaly určitý jev. První typ otázek, první až třetí věta, ověřoval použití tvarů *second* nebo *deuxième* v případech, kde se celek skládal pouze ze dvou částí.

První věta představuje příklad z běžné komunikace, druhá věta je administrativní a třetí spíše literární. Druhý typ vět, čtvrtá až šestá věta zkoumá použití obou tvarů v případě, kdy se celek skládá z více částí. Opět jsou věty konstruovány jako příklad z běžné komunikace, administrativní a literární. Třetí typ vět, sedmá a osmá věta, jsou příklady, kdy nevíme, z kolika částí se řada skládá, ale dle gramatik by mělo být běžnější použití tvaru *second*, jelikož se předpokládá malá série. Čtvrtý typ vět představuje příklady čtyř, dá se říci ustálených slovních spojení, které vyjadřují obecně známou historickou událost či skutečnost, a to *la Seconde Guerre mondiale*¹⁵², *la Deuxième République*¹⁵³, *la deuxième croisade*¹⁵⁴ a *la deuxième vague d'immigration*¹⁵⁵. Na těchto příkladech zkoumáme, do jaké míry platí tvrzení o ustálených slovních spojeních a jak důležité je pro současné rodilé mluvčí tyto formy zachovat. Každý příklad je použit ve dvou větách, v jednom případě plní funkci podmětu, v druhém případě zastává funkci buď předmětu přímého nebo doplňku. Tímto způsobem jsme chtěli zjistit, zda má pozice ve větě vliv na použití daného tvaru číslovky či ne. Pátý typ vět, příklad sedmnáct až devatenáct, zkoumá případy, pro které bylo dříve běžnější použití tvaru *second*, dnes by ovšem podle gramatik mělo docházet k přiklání se k formě *deuxième* (Guilbert a kol. 1975: 5420). Poslední typ otázek, věty dvacet až dvacet dva zkoumají jak použití obou tvarů, tak gramatické pravidlo, které tvrdí, že v případě dělení knih na díly, kapitoly, strany, apod. je ve francouzštině preferováno užití číslovky základní v postpozici ke skutečnosti, jejíž pořadí určujeme.

U vět 1 – 19 měli respondenti na výběr ze tří možností, z nichž si vybírají vždy jednu jedinou. Jednalo se o možnosti:

- *second* (pokud je jméno ve femininu, tak *seconde*)
- *deuxième*
- *les deux variant sont possibles*¹⁵⁶

U vět 20 – 22 měli respondenti na výběr opět ze tří možností. V tomto případě ale mohli zvolit více, než pouze jednu možnost.

Testovací věty jsou v dotazníku kladeny za sebou bez jakéhokoli vizuálního odlišení a to z toho důvodu, aby respondenti nebyli nijak ovlivněni a pouze automaticky, podle vlastního jazykového cítění, vybírali možnosti, které se jim zdají nejkorektnější¹⁵⁷. Dotazník jsme realizovali prostřednictvím webového uložiště dat Google Drive.

¹⁵² Překlad: Druhá světová válka

¹⁵³ Překlad: Druhá republika ve Francii

¹⁵⁴ Překlad: Druhá křížová výprava

¹⁵⁵ Překlad: Druhá vlna imigrace

¹⁵⁶ Překlad: obě varianty jsou možné

¹⁵⁷ Kompletní zadání dotazníku je uvedeno v příloze.

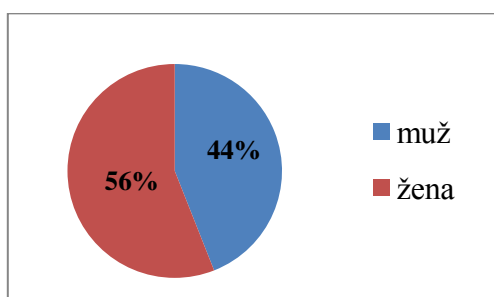
Seznam testovacích vět

- Typ 1 : 1. *Je dois prendre une autre paire de chaussettes. J'avais mis la première mais après avoir mis la, j'ai trouvé qu'elle est trouée.*
 2. *Les résultats du tour des élections sont très serrés.*
 3. *Le prince a apporté à Cendrillon sa pantoufle de verre.*
- Typ 2 : 4. *La édition des 24 Heures du Mans a été remportée par l'équipe anglaise avec Bentley 3.0.*
 5. *Le traité de Maastricht instaure la PESCE en 1992 comme pilier de l'Union européenne.*
 6. *Nous allons diviser le texte en quatre parties. La partie est la plus discutable.*
- Typ 3 : 7. *Simone a connu Jean, son mari, lors d'un voyage en Corse.*
 8. *Charles est le enfant de la famille qui habite juste à côté de nous.*
- Typ 4 : 9. *La Guerre mondiale est un conflit armé à l'échelle planétaire qui dura du 1er septembre 1939 au 2 septembre 1945.*
 10. *C'est le début de la Guerre mondiale qui ne s'achèvera qu'en 1945 et fera plus de 50 millions de morts.*
 11. *La République est le régime républicain de la France du 24 février 1848.*
 12. *La fin de la République et le coup d'État de Bonaparte ont également durablement marqué la vie politique française.*
 13. *La croisade avait des conséquences désastreuses pour Jérusalem.*
 14. *Le pape dépêcha Bernard de Clairvaux pour prêcher la croisade.*
 15. *La vague d'immigration en France remonte à l'entre-deux-guerres.*
 16. *Les sociologues étudient la vague d'immigration et ses conséquences.*
- Typ 5 : 17. *Je n'aime pas voyager en classe.*
 18. *Février est le mois de l'année.*
 19. *Le Sénat a adopté une loi en lecture.*
- Typ 6 : 20. *Nous allons consulter de l'Histoire de la langue française de Ferdinand Brunot.*
 21. *Je n'ai pas encore fini*
 22. *Vous allez trouver l'article sur*

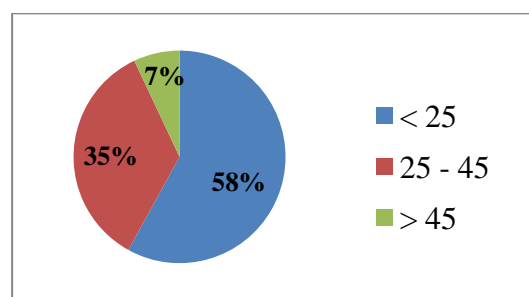
3. 3. 3 Profil respondenta

Tento dotazník byl tvořen výhradně pro francouzské rodilé mluvčí, jelikož pouze rodilý mluvčí je schopen rozlišit tyto malé lingvistické rozdíly, které budeme zkoumat. Na otázky odpovědělo 100 respondentů, 56 žen a 44 mužů, z nichž 58 bylo ve věku do 25 let, 35 bylo mezi 25 – 45 lety a 7 bylo starších 45 let. Mezi respondenty se objevili jak studenti středních škol, tak vysokoškolsky vzdělaní lidé. Snažili jsme se oslovit co nejširší možnou škálu respondentů, abychom tak docílili co možná nejobjektivnějších výsledků. Co se týče místa bydliště, nejvíce respondentů pocházelo z regionů Ile-de-France, Basse-Normandie a Provence-Alpes-Côte d’Azur.

Pohlaví respondentů

Věk respondentů

Region	počet respondentů
Ile-de-France	26
Basse-Normandie	20
Provence-Alpes-Côte d'Azur	16
Rhône-Alpes	6
Languedoc-Roussillon	5
Pays de la Loire	5
Bretagne	5
Aquitaine	4
Bourgogne	4
Poitou-Charentes	2
Nord-Pas-de-Calais	1
Midi-Pyrénées	1
Auvergne	1
Francouzi žijící momentálně mimo Francii	4

3. 3. 4 Souhrnné výsledky

Typ 1

1. Je dois prendre une autre paire de chaussettes. J'avais mis la première mais après avoir mis la, j'ai trouvé qu'elle est trouée.

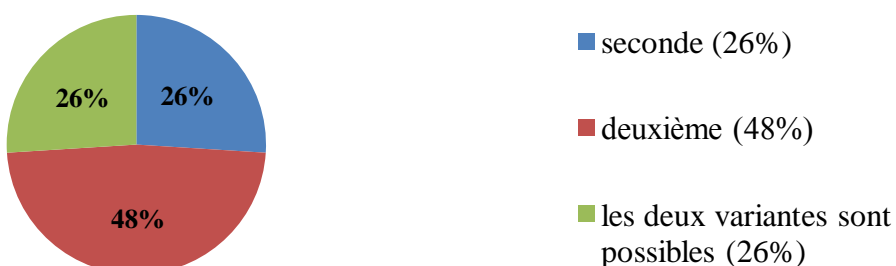
První věta představuje příklad z každodenní komunikace. Určující je zde fakt, že ponožky jsou v páru, čili celek se skládá pouze ze dvou částí. V tomto případě se většina respondentů přiklání k použití obou tvarů číslovky druhý.

2. Les résultats du tour des élections sont très serrés.

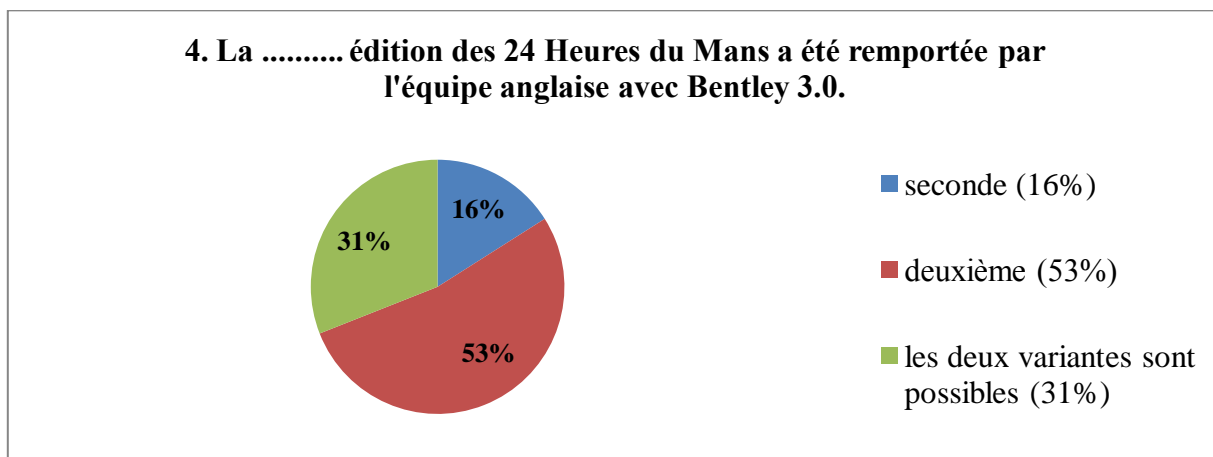
V tomto případě ovšem naprosto převládla možnost *second*. Je nutné podotknout, že v doplňujících informacích k testovací větě byl uveden fakt, že volby byly pouze dvoukolové.

3. Le prince a apporté à Cendrillon sa pantoufle de verre.

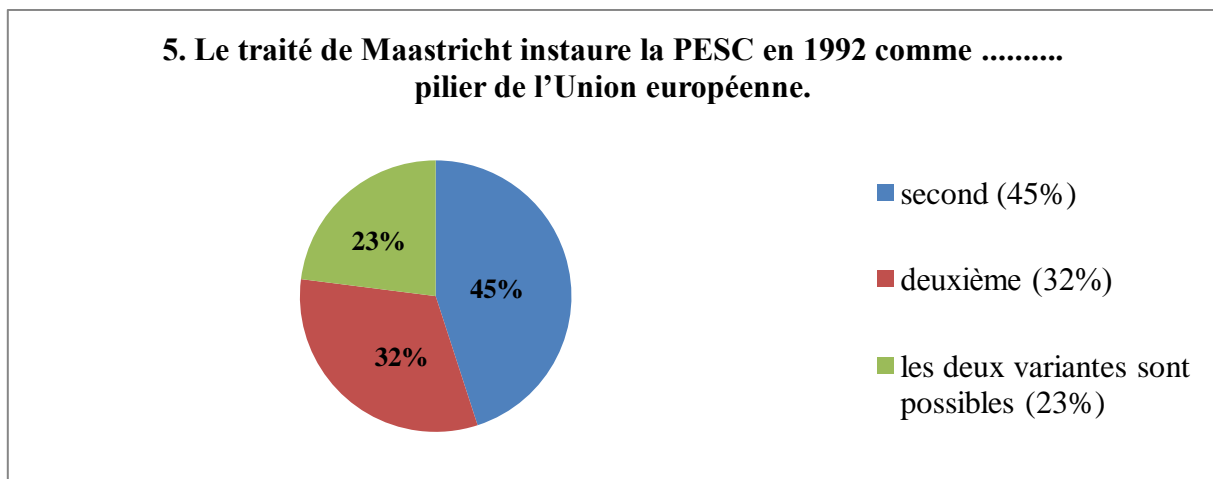

V tomto případě jsme testovali literární příklad, který je všem známý. Většina respondentů si vybrala tvar *deuxième*, přesto, že v případě střevíčků se opět jedná o pár, čili celek složený pouze ze dvou částí.

Typ 2

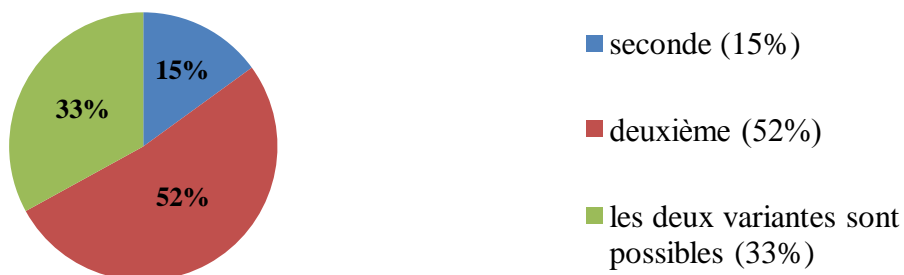

Pro tuto testovací větu jsme opět zvolili příklad všem respondentům známý. Nadpoloviční většina tázaných zvolila tvar *deuxième*. Větší části by ovšem nevadily ani obě varianty.

Zde by opět měla převládat odpověď *deuxième*, jelikož existují tři pilíře EU, většina respondentů ovšem zvolila odpověď *second*.

6. Nous allons diviser le texte en quatre parties. La partie est la plus discutable.

V tomto případě jsme opět zvolili příklad spíše literární, ze školního prostředí. Respondenti opět dostali jasnou informaci, že se text skládá ze čtyř částí. Nadpoloviční většina tázaných se přiklonila k tvaru *deuxième*.

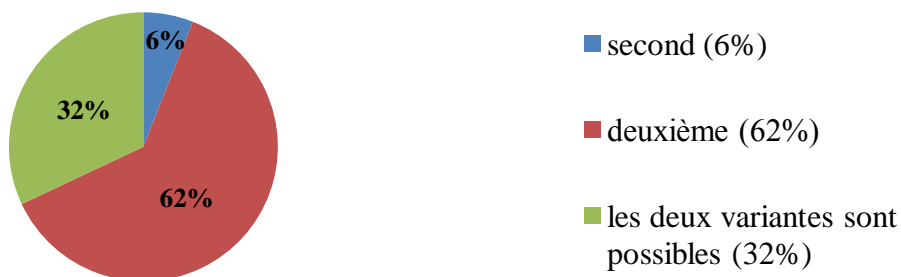
Typ 3

7. Simone a connu Jean, son mari, lors d'un voyage en Corse.

U této testovací otázky jsou odpovědi značně vyrovnané. Jak tvar *second*, tak *deuxième* by mohly být použity.

8. Charles est le enfant de la famille qui habite juste à côté de nous.

V této větě by měl převládat výběr tvaru *second*, ovšem naprostá většina respondentů se shodla na formě *deuxième*.

Typ 4

9. La Guerre mondiale est un conflit armé à l'échelle planétaire qui dura du 1er septembre 1939 au 2 septembre 1945.

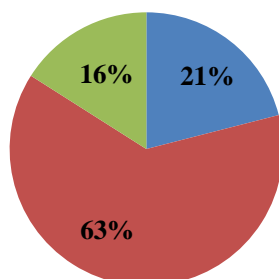

10. C'est le début de la Guerre mondiale qui ne s'achèvera qu'en 1945 et fera plus de 50 millions de morts.

Jak u věty 9, tak u věty 10, většina respondentů zvolila zažitéjší formu *seconde*. Na výběr nejspíš neměla vliv ani změna funkce výrazu ve větě.

11. La République est le régime républicain de la France du 24 février 1848.

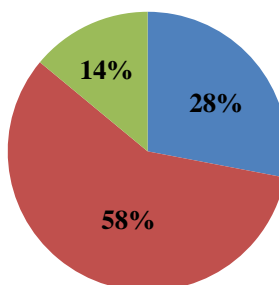

■ Seconde (21%)

■ Deuxième (63%)

■ les deux variantes sont possibles (16%)

12. La fin de la République et le coup d'État de Bonaparte ont également durablement marqué la vie politique française.

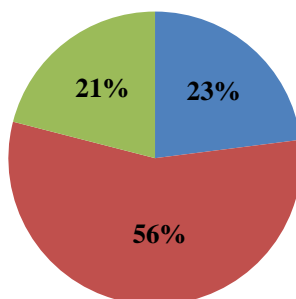
■ Seconde (28%)

■ Deuxième (58%)

■ les deux variantes sont possibles (14%)

V tomto případě opět převážila zažitá varianta *deuxième*. Více, než 20% respondentů by ovšem nevadil v názvu ani tvar *seconde* či by dokonce zvolili jak jednu, tak druhou variantu.

13. La croisade avait des conséquences désastreuses pour Jérusalem.

■ seconde (23%)

■ deuxième (56%)

■ les deux variantes sont possibles (21%)

14. Le pape dépêcha Bernard de Clairvaux pour prêcher la croisade.

U těchto testovacích otázek opět převážila tendence zvolit ustálenější formu *deuxième*, ovšem větší množství respondentů by se přiklánělo i ke tvaru *seconde*.

15. La vague d'immigration en France remonte à l'entre-deux-guerres.

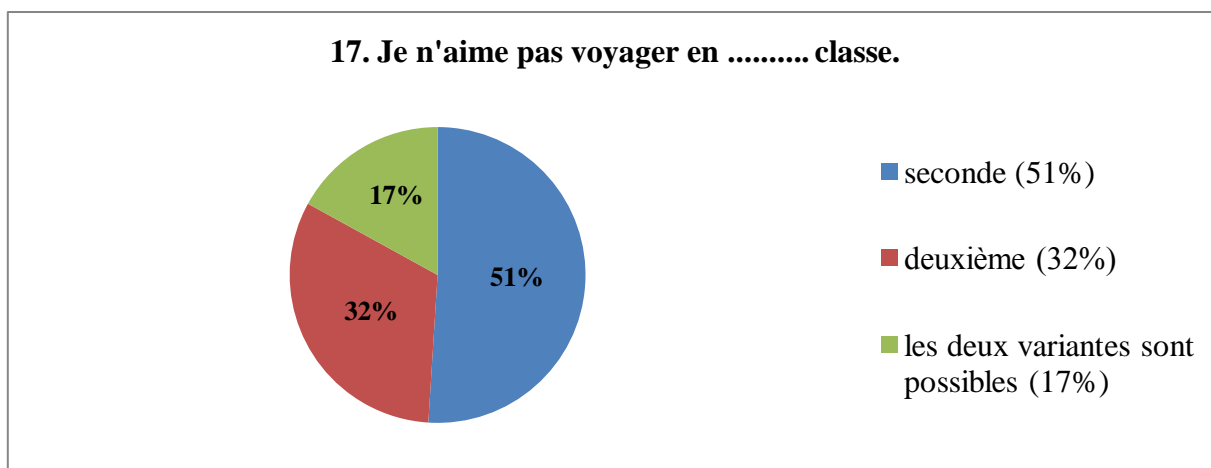

16. Les sociologues étudient la vague d'immigration et ses conséquences.

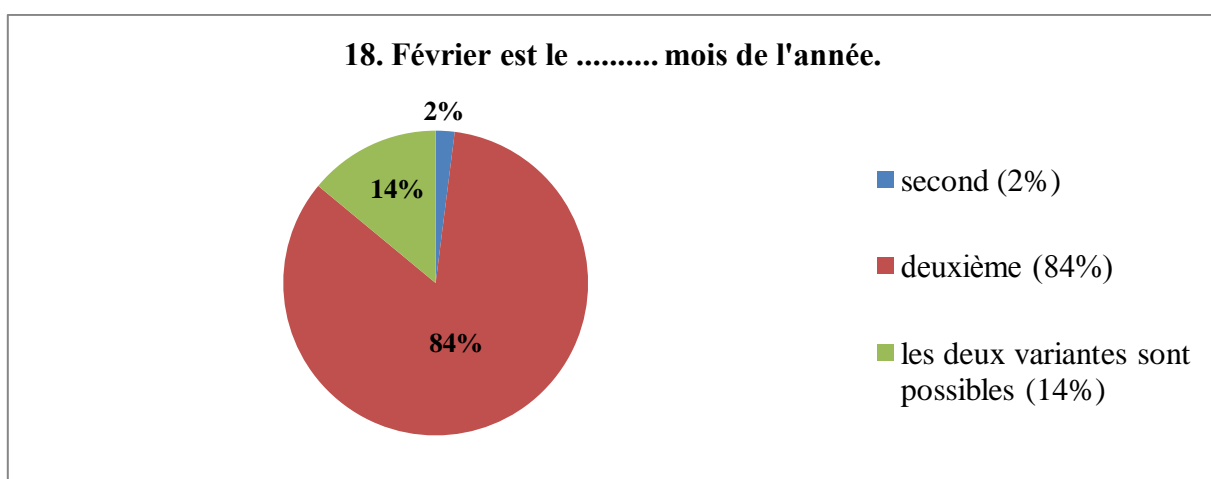

U tohoto příkladu opět stejně jako u předcházejícího převažuje tvar *deuxième*, čili forma zažitá, ale opět můžeme pozorovat značný příklon k použití tvaru *seconde*.

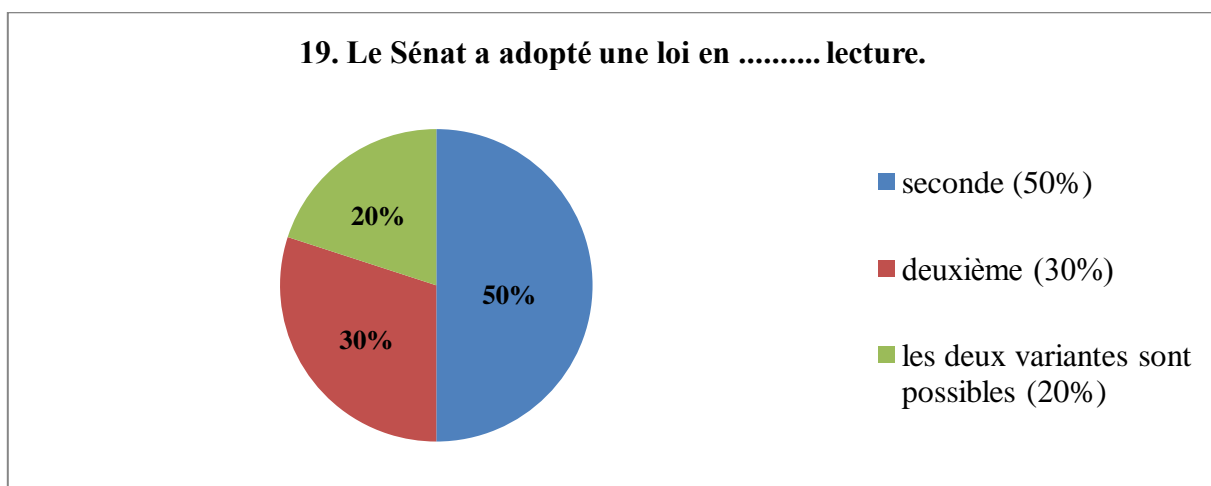
Typ 5

U této testovací věty nadpoloviční většina respondentů zvolila tvar *seconde*, přesto je tendence použití formy *deuxième* výrazná.

V tomto případě naprosto převážila forma *deuxième*, druhý tvar získal nepatrné množství preferencí.

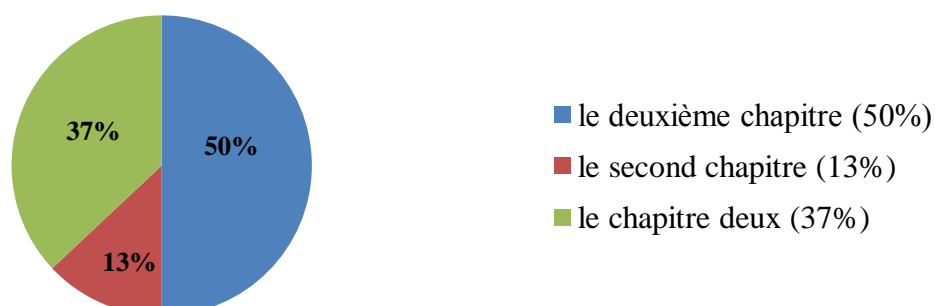
V tomto případě se přesná polovina tázaných přiklonila ke tvaru *seconde*, ovšem i zde, stejně jako u věty č. 17 je tendence použití tvaru *deuxième* výrazná.

Typ 6

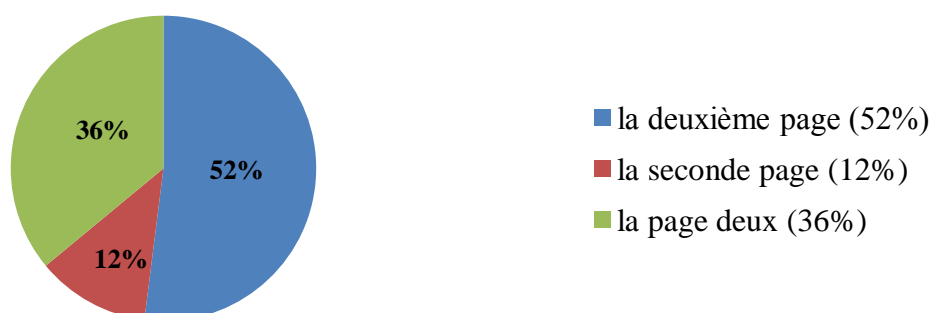
20. Nous allons consulter de l'Histoire de la langue française de Ferdinand Brunot.

21. Je n'ai pas encore fini

22. Vous allez trouver l'article sur

Poslední tři věty dotazníku zkoumají jak preference obou tvarů řadové číslovky druhý, tak konkurenci základních a řadových číslovek. U všech příkladů převažuje výběr tvaru *deuxième* před formou *second*. Co se týče konkurence základních a řadových číslovek, naprosto zvítězilo použití číslovek řadových nad základními.

3. 3. 5 Zhodnocení

První typ testovacích vět byl tvořen případy, kdy se celek, jehož jednotlivých částí určujeme pořadí, skládal pouze ze dvou částí. V těchto případech by se tedy respondenti měli přiklánět k variantě *second*. Přesto tomu tak bylo pouze v jednom případě. Pouze v tomto případě bylo jasně řečeno, že se řada bude skládat pouze ze dvou částí a to mohlo respondenty ovlivnit ve výběru možnosti.

Druhý typ testovacích vět zahrnoval příklady, u nichž se celek skládal z více, než dvou částí. U tohoto typu se respondenti přiklíněli ve dvou případech ze tří k očekávané odpovědi *deuxième*. V jednom z případů bylo opět jasně řečeno, že se řada skládá z více skutečností.

Na těchto dvou typech testovacích vět jsme zkoumali, zda je pravidlo pro používání obou tvarů číslovky druhý dodržováno, či ne. U příkladů, u nichž bylo přímo řečeno, z kolika částí se celek skládá (věta 2. a 6.), respondenti odpověděli podle pravidel. Ve druhém typu vět bylo pravidlo o používání obou tvarů číslovky druhý dodrženo vždy, až na větu 5., kde převažovala varianta *seconde*. V tomto případě mohlo jít pouze o snahu uplatnění spisovnějšího, pečlivějšího jazyku, pro který se podle Grevisse (2008: 775) častěji uplatňuje tvar *second*. U prvního typu vět je zajímavé, že z věty 1. a 3. bylo odvoditelné, že se celek skládá ze dvou částí, přesto se respondenti přiklonili spíše ke tvaru *deuxième*. Na těchto testovacích větách je jasně viditelné, že pokud jsou respondenti srozuměni s rozsahem číselné řady, přiklání se stále k uplatňování gramatického pravidla pro použití obou tvarů číslovky druhý. V případech, kde je počet znám pouze fakultativně, se respondenti přiklání k tvaru *deuxième*. Naopak u vět, které obsahují odbornější informace, převažuje použití tvaru *second*.

Co se týče 3. typu testovacích konstrukcí, v těchto případech nevíme, z kolika částí se celek skládá, ovšem z důvodů malého množství případných částí celku, by měla být preferována varianta *second*. Nicméně ani v jednom případě se toto tvrzení zcela nepotvrdilo. Tento fakt může být do značné míry ovlivněn jazykovým cítěním respondentů. V případě „druhý manžel“ může převažovat názor, že *Simone* již nebude mít více manželů, ale v případě „druhé dítě“ je docela pravděpodobné, že rodina může mít více dětí. Z toho důvodu se možná

více respondentů přiklonilo u této věty k variantě *deuxième*. Zde by rovněž došlo k aplikaci pravidla pro odlišení použití obou tvarů číslovky druhý.

Na čtvrtém typu testovacích vět jsme ověřovali, jak funguje použití obou tvarů v ustálenějších názvech historických událostí. Každý příklad byl testován v pozici podmětu a poté předmětu či doplňku, abychom tak zjistili, zda má změna syntaktické funkce ve větě vliv na zvolení dané možnosti. Tato skutečnost neměla v podstatě žádný vliv na zvolené odpovědi, pouze můžeme konstatovat nepatrný nárůst preferované odpovědi v jiné syntaktické funkci, než podmětu. První testovanou historickou událostí byla *Seconde Guerre mondiale*.

Z hlediska našeho testování je zajímavá tím, že její název byl vytvořen v době, kdy panovalo přesvědčení, že již nikdy žádná další světová válka nenastane a tato, že byla v řadě poslední. Přesto můžeme pozorovat, že by spousta respondentů nebyla pohoršena ani tvarem *deuxième*. Mnoho sociologů a lingvistů tvrdí, že tento případ je ovlivněný optimistickým či pesimistickým pohledem na danou problematiku. Tvar *deuxième* je možné použít v případě, že připouštíme, že by mohla nastat nějaká další světová válka. V obou případech by více než 30% respondentů použilo jak tvar *seconde*, tak *deuxième* a objevily se i preference výhradního použití varianty *deuxième*. Další název, *Deuxième République*, vznikl v roce 1848, kde byl použit k pojmenování hned tvar *deuxième*. Čili by se dalo konstatovat, že jeho tvůrci předpokládali možnost vzniku další republiky, což se ostatně stalo. V tomto případě velká většina respondentů vybrala možnost *deuxième*. Ovšem více, než 20% respondentů by zvolilo variantu *seconde* či obě varianty. Do jisté míry jde o překvapující výsledek, který by mohl dokazovat úpadek historického povědomí. Co se týče příkladů *deuxième croisade* a *deuxième vague d'immigration*, tyto názvy byly vytvořeny na základě znalosti faktu, že bylo více křížových výprav a imigračních vln. V těchto případech je zajímavé množství respondentů, kteří by se přesto přikláněli k obou variantám, či pouze k tvaru *seconde*. Zde by to mohlo znamenat postupné upouštění od použití pravidla pro rozlišování obou tvarů číslovky druhý a stírání jakýchkoli rozdílů mezi nimi.

U pátého typu testovacích vět jsme zkoumali případy, u nichž byla dříve preferována forma *second*, ovšem dnes by se od ní podle gramatik mělo upouštět a přiklánět se k variantě *deuxième*. Nicméně u vět 17 a 19 převažoval výběr tvaru *second(e)*. Může se zde jednat o přetrvávající zvyk užití tvaru *second* nebo v případě věty 19 by mohla být volba ovlivněna snahou o odbornější jazyk, který preferuje variantu *second*. Přesto je zde také dosti patrný vliv formy *deuxième*.

Z výsledků dotazníku vyplývá, že pokud je u vět jasně dané množství skutečností v řadě, pravidlo pro použití obou tvarů číslovky druhý je stále dodržováno. V ostatních případech bývá preferována spíše forma *deuxième*. Uplatnění tohoto pravidla je také ovlivněno jazykovým cítěním respondentů, předpoklady a znalostmi u případů, kdy není určeno, z kolika skutečností se řada bude skládat. To ovšem neznamená, že by tvar *second* začal postupně mizet z běžné komunikace. Ve většině případů si tento tvar zachoval statut alternativy k tvaru *deuxième*. Pokud by ovšem došlo k úplnému vymizení pravidel pro odlišení použití obou tvarů číslovky druhý, mohlo by dojít k zachování tvaru *second* pouze v odborném jazyce, ustálených spojeních či lokálních variantách.

Závěr dotazníku je věnován jak použití obou tvarů, tak konkurenci základních a řadových číslovek. Přesto, že je ve většině gramatik uváděno pravidlo, že v případě dělení knih, kapitol, stran, řádků, aj., by měla být k určení pořadí použita číslovka základní v postpozici ke jménu, jehož pořadí určuje, většina respondentů se přiklání k výběru řadové číslovky. Zde nebyli respondenti nijak omezeni a mohli si vybrat z libovolného množství odpovědí, přesto zvítězil výběr číslovky řadové a to převážně tvaru *deuxième*. Na těchto testovacích větách je patrné, že číslovky řadové nepředstavují kategorii na ústupu a stále si zachovávají svou pozici ve francouzském gramatickém systému.

4 Závěr

Číslovky ve francouzském gramatickém systému představují velice zajímavý případ studia, zejména co se týče jejich vzniku a historického vývoje, až po současné fungování. V této bakalářské práci jsme se zaměřili konkrétně na řadové číslovky a zajímavosti s touto skupinou spojené. Nejprve jsme se věnovali obecné charakteristice číslovek a jejich klasifikaci. Poté jsme se zaměřili na bližší popis základních a řadových číslovek, s nimiž jsme pracovali v následujících kapitolách. Ve druhé části práce jsme se věnovali diachronnímu popisu řadových číslovek. Vysvětlili jsme, jak se tyto číslovky tvořily a vyvíjely až do podoby, která je nám známa dnes a popsali změny z hlediska použití. Poslední část této práce se věnovala konkrétně číslovce druhý, která se na rozdíl od ostatních řadových číslovek odlišuje vztahem a použitím dvou svých tvarů *second* a *deuxième*. Tomuto fenoménu jsme se věnovali podrobněji a za pomoci dotazníku jsme zkoumali uplatňování pravidel, která byla vytvořena pro jejich použití, možný ústup tvaru *second* do pozadí a vrátili jsme se k otázce konkurence řadových a základních číslovek.

Za pomoci současných francouzských gramatik, slovníků a českých gramatik francouzštiny jsme vytvořili přehled různých způsobů klasifikace číslovek v současné francouzské normativní mluvnici. Zjistili jsme, že téměř v žádném zdroji nejsou číslovky zařazeny pod samostatnou kapitolu s názvem *les numéraux* (číslovky) a často bývají řazeny mezi determinanty či adjektiva. Následovně jsme se za pomoci již zmíněných zdrojů věnovali pouze číslovkám základním a řadovým, a to z hlediska morfologického, syntaktického a sémantického. Z hlediska morfologického jsme se u řadových číslovek seznámili se dvěma formami, původní formou odvozenou z latinských podob a s běžnější formou odvozenou od základních číslovek pomocí připojení sufixu *-ième*, které jsou klíčové pro zbytek práce.

Poté, co jsme vysvětlili fungování číslovek ve francouzštině a především číslovek základních a řadových, jsme se přesunuli k popisu historického vývoje číslovek řadových, který jsme charakterizovali jak z hlediska morfologického, tak z hlediska syntaktického. Za pomoci převážně historických mluvnic francouzštiny, jsme podrobně popsali vznik a vývoj prvních pěti číslovek a číslovky desátý. Vymezili jsme u každé číslovky dvě formy, z nichž jedna byla odvozená z latiny a druhá pomocí základních číslovek připojením sufixu *-ième*. Tyto formy si z počátku konkurovaly, ovšem od 17. století došlo k postupnému odklonu od starých latinských forem a jejich nahrazení formami na *-ième*. Tento jev jsme zkoumali za pomoci Frantextu, ve kterém jsme hledali jak počet výskytů jednotlivých tvarů číslovek od

16. století po současnost, tak ustálená slovní spojení, v nichž se zachovaly původní latinské fosílie. Dále jsme vysvětlili, jaké syntaktické změny z hlediska diachronie nastaly u řadových číslovek. Zde jsme rozvedli otázku konkurence řadových a základních číslovek. Ukázali jsme, že v případech série panovníků a papežů, vyjádření letopočtu, čísla domu, dne v měsíci, času, při rozdělení literárních děl na díly, kapitoly, strany, poznámky, verše, apod., dochází k nahrazení řadové číslovky základní číslovkou v postpozici ke jménu, jehož pořadí je určováno. Tento jev jsme rovněž zkoumali za pomoci Frantextu, kde jsme vyhledávali výskyt panovníků Karla pátého, Ludvíka XIII., Ludvíka IV. a papežů obecně. V těchto případech byl dokázán odklon od používání řadových číslovek a jejich nahrazení číslovkami základními.

V poslední kapitole jsme se zaměřili na číslovku druhý a její dva tvary *second* a *deuxième*. Tato číslovka je výjimečná tím, že si jako jediná zachovala v běžném použití původní formu odvozenou z latiny jakožto synonymum formy odvozené od číslovky základní pomocí sufiku *-ième* až do současnosti, na rozdíl od ostatních řadových číslovek, které tyto původní formy odvozené z latiny omezily pouze pro případy ustálených slovních spojení, názvů zlomků či odborné terminologie. Vysvětlili jsme rovněž vznik a vývoj této číslovky až po současnost, kde jsme definovali pravidla vytvořená pro použití těchto synonymních výrazů. Fungování těchto pravidel, koexistenci a konkurenci obou tvarů číslovky jsme zkoumali pomocí 22 testovacích vět, které byly pomocí dotazníku položeny stovce francouzských rodilých mluvčích. Pomocí odpovědí jsme došli k závěru, že v případech přesného vymezení skutečností, stále dochází k zachovávání pravidel pro používání obou číslovek, přesto ovšem v ostatních případech bývá preferována forma *deuxième*, k níž forma *second* tvoří pouhou alternativu. To nás nutí k zamyšlení nad budoucností tohoto tvaru. Pokud by gramatická pravidla spojená s oběma tvary této číslovky postupně vymizela, mohl by se tvar *second*, stejně jako ostatní původní latinské formy, vyskytovat pouze v ustálených slovních spojeních, v odborné mluvě a terminologii nebo by se jeho použití mohlo stát pouze regionální variantou. Dotazník se rovněž zaměřil na otázku konkurence základních a řadových číslovek. V tomto případě respondenti volili převážně použití číslovky řadové, nikoli základní, jak bychom podle tvrzení gramatik předpokládali.

Cílem této práce bylo poskytnout komplexní informace týkající se francouzských číslovek se zaměřením na číslovky řadové. Důraz byl kladen na jejich vývoj. Pomocí Frantextu jsme zkoumali historickou evoluci použití několika řadových číslovek a prostřednictvím dotazníku jsme ukázali, jak funguje číslovka druhý v současné francouzštině. Dotazník se rovněž týkal otázky možného budoucího vývoje řadových číslovek. Na základě

odpovědí, které se jednoznačně přiklonily k použití číslovky řadové, můžeme tvrdit, že tato skupina nepředstavuje kategorii na ústupu.

5 Résumé

Les numéraux en français représentent, dans une certaine mesure, un système grammatical compliqué, mais très intéressant du point de vue de la classification et de l'évolution historique dès ses fondements latins jusqu'à nos jours. Puisqu'ils représentent un système grammatical riche, nous nous sommes concentré aux numéraux ordinaux et nous avons tenté d'expliquer leurs spécificités du point de vue diachronique. Le mémoire a été divisé en trois chapitres qui se sont occupées successivement de la théorie générale des numéraux en français, l'accent étant mis sur des numéraux cardinaux et ordinaux, de la description des numéraux du point de vue diachronique et enfin des deux formes du numéral ordinal « deuxième ».

Le premier chapitre était purement théorique. Tout d'abord, nous avons résumé les différents manières de la classification des numéraux à l'aide des grammaires contemporains du français, des dictionnaires et des grammaires tchèques de la langue française. Puis nous nous sommes concentré sur la caractérisation détaillée des numéraux ordinaux mais aussi des cardinaux parce que ces deux catégories sont très liées du point de vue diachronique. Ces deux classes des numéraux sont ici décrites du point de vue morphologique, syntaxique et sémantique.

Dans le deuxième chapitre, nous nous sommes abordé la description des numéraux ordinaux du point de vue morphologique et syntaxique. A l'aide de grammaires historiques du français, nous avons examiné la description détaillée de l'origine et le développement des premiers cinq numéraux ordinaux et de l'ordinal dixième. Ils sont spécifiques parce qu'ils ont conservé à la fois sa forme dérivée du latin et la forme basée sur un numéral cardinal suivie du suffixe -ième. Nous avons étudiés dans Frantext la concurrence entre les deux formes en recherchant des occurrences depuis le XVIe siècle à nos jours. D'après les résultats de la recherche, les formes basées sur latin ont été conservées plutôt dans les locutions figées, les noms des souverains et des autorités religieux ou dans certains domaines spécialisés, tels que la mathématique, la musique, etc.. Nous avons également relevé dans Frantext la concurrence des numéraux cardinaux et ordinaux sur les exemples des rois français tels que Charles V, Louis XIII, Louis XIV et des papes en générale. Nous avons trouvé le déclin des numéraux ordinaux et leurs remplacement par des numéraux cardinaux postposés au nom recteur.

Le dernier chapitre est consacré à la description détaillée des deux variantes spécifiques *second* et *deuxième*. Ce numéral est spécifique du fait que c'est le seul numéral qui a conservé dans son utilisation normale actuelle sa forme dérivé du latin et la forme basée sur le numéral cardinal suivie du suffixe –ième comme des synonymes. Dans autres cas, les formes dérivées du latin sont conservées seulement dans des locutions figées et dans la terminologie spécialisée. Nous avons décrit du point de vue diachronique le fonctionnement de cet ordinal à partir de la création, jusqu'à nos jours. Nous avons également défini des règles formées pour l'utilisation de ces deux formes.

D'après les sources grammaticales étudiées, les différences entre ces deux formes disparaissent progressivement. Nous avons décidé d'analyser cette affirmation avec l'aide d'un questionnaire rempli par une centaine des locuteurs natifs. Nous avons construits 22 questions de test et sur la base des réponses choisies nous avons tiré une conclusion : les règles de l'utilisation de deux formes de l'ordinal « deuxième » sont toujours respectées dans les cas où le locuteur connaît la gamme du rang de l'être décrit, dans d'autres cas, ce fait est influencé par la sensibilité linguistique mais la préférence du choix de la forme *deuxième* prédomine et la forme *second* ne représente qu'une alternative. Ce fait nous a forcé à réfléchir sur l'évolution future de l'utilisation de la forme *second* qui pourrait, à supposer que la règle d'utilisation des deux formes disparaisse, se conserver seulement dans des locutions figées, la terminologies spécialisée ou devenir une variante régionale.

Par l'intermédiaire des trois dernières phrases de test, nous avons repris la question de la concurrence des numéraux cardinaux et ordinaux. Dans tous les cas, les personnes interrogées ont choisi les numéraux cardinaux bien que les grammaires préfèrent l'utilisation des numéraux cardinaux postposés du nom dont le rang nous désignons. Nous pouvons donc constater que les ordinaux français conservent dorénavant leur position dans le système grammatical et ils ne forment pas une catégorie en déclin.

Résumé

Číslovky ve francouzštině tvoří do jisté míry komplikovaný, ale velice zajímavý gramatický systém, zejména z hlediska jejich klasifikace a historického vývoje od latinských základů, až po současnost. Jelikož představují bohatý gramatický systém, zaměřili jsme se na číslovky řadové, u nichž jsme se pokusili z hlediska diachronního pohledu vysvětlit jejich specifika. Celou práci jsme rozdělili do tří kapitol, které se postupně zabývaly obecnou teorií číslovek ve francouzštině s bližším zaměřením na číslovky základní a řadové, diachronnímu popisu řadových číslovek a na závěr dvěma formám číslovky druhý.

První kapitola práce byla čistě teoretická. Nejprve jsme pomocí současných gramatik, slovníků a českých gramatik francouzštiny vytvořili přehled různých způsobů klasifikace číslovek. Dále jsme se věnovali podrobnému charakterizování pouze číslovek řadových, ale také základních, jelikož tyto dvě skupiny jsou především z diachronního pohledu velice spjaté. Tyto dvě skupiny číslovek jsou popsány z hlediska morfologického, syntaktického a sémantického.

Ve druhé kapitole jsme se věnovali diachronnímu popisu řadových číslovek z hlediska morfologického a syntaktického. Za pomoci historických mluvnic francouzštiny jsme se zabývali podobnému popisu původu a vývoje prvních pěti řadových číslovek a číslovky desátý. Jsou specifické tím, že si zachovaly jak formu odvozenou z latiny, tak formu tvořenou základní číslovkou připojením sufixu *–ième*. Ve Frantextu jsme zkoumali konkurenci mezi oběma formami a jejich výskyt od 16. století až po současnost. Na základě výsledků zkoumání se ukázalo, že formy číslovek založené na latinském základu, byly spíše zachovány v ustálených slovních spojeních, názvech panovníků a církevních hodnostářů, či v některých specializovaných oborech jako je matematika, hudba, aj.. Ve Frantextu jsme rovněž zkoumali konkurenci základních a řadových číslovek ve jménech francouzských panovníků Karela V., Ludvíka XIII., Ludvíka XIV. a papežů. Zde se nám prokázal ústup řadových číslovek a jejich nahrazení základními číslovkami v postpozici ke jménu, jehož pořadí určují.

Poslední kapitola se věnovala podrobnému popisu dvou specifických tvarů řadové číslovky druhý. Tato číslovka je specifická tím, že si jako jediná zachovala v současném běžném použití tvar odvozený z latiny a formu tvořenou základní číslovkou připojením sufixu *–ième*, jakožto synonyma. V ostatních případech formy odvozené z latiny zůstaly zachovány v ustálených slovních spojení a odborné terminologii. Pomocí diachronního postupu jsme

popsali fungování této číslovky od jejího vzniku, až po současnost. Vymezili jsme rovněž pravidla pro použití těchto dvou tvarů.

Dle zkoumaných gramatických zdrojů dochází k postupnému stírání rozdílů mezi těmito formami. Toto tvrzení jsme se rozhodli prozkoumat za pomoci dotazníku vyplněného stovkou rodilých mluvčích. Vytvořili jsme 22 testovacích otázek a na základě odpovědí jsme došli k závěru: pravidla pro použití obou variant řadové číslovky druhý jsou stále dodržována v případech, kdy je mluvčí seznámen s rozsahem řady popisované skutečnosti, v ostatních případech je tato skutečnost ovlivněna lingvistickým cítěním, ovšem převládá preference použití tvaru *deuxième* a tvar *second* představuje pouze jeho alternativu. To nás donutilo k zamyšlení nad budoucím vývojem použití tvaru *second*, který by mohl být za předpokladu, že pravidlo použití obou tvarů vymizí, zachován pouze v ustálených slovních spojeních, odborné terminologii či se stát pouhou regionální variantou.

Prostřednictvím posledních tří testovacích otázek jsme se vrátili k otázce konkurence základních a řadových číslovek. U všech odpovědí si respondenti zvolili číslovky řadové, přestože gramatiky preferují použití číslovek základních postponovaných ke jménu, jehož pořadí určujeme. Můžeme tedy konstatovat, že si francouzské řadové číslovky stále zachovávají svou pozici v gramatickém systému a netvoří kategorii na ústupu.

6 Seznam použité literatury a internetových zdrojů

GREVISSE, Maurice (2008). *Le Bon Usage*. Bruxelles: De Boeck et Larcier s. a., 2008.

HENDRICH, Josef - RADINA, Otomar - TLÁSKAL, Jaromír (2001). *Francouzská mluvnice*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2001.

RIEGEL, Martin - PELLAT, Jean-Christophe - RIOUL, René (2008). *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presse Universitaire de France, 2008.

GREVISSE, Maurice - GOOSSE, André (1995). *Précis de grammaire française*. Louvain-la-Neuve: Éditions Duculot, 1995.

GREVISSE, Maurice - GOOSSE, André (1995). *Nouvelle grammaire française*. Louvain-la-Neuve: Éditions Duculot, 1995.

ŠABRŠULA, Jan (1986). *Vědecká mluvnice francouzštiny*. Praha: Academia, 1986.

CHEVALIER, Jean-Claude - BLANCHE-BENVENISTE, Claire - ARRIVÉ, Michel - PEYTARD, Jean (1964). *Grammaire du français contemporain*. Paris: Larousse, 1964.

DUBOIS, Jean - LAGANE, René - JOUANNON, G. (1961). *Grammaire française*. Paris: Larousse, 1961.

DUBOIS, Jean - LAGANE, René (1989). *La Nouvelle grammaire du français*. Paris: Larousse, 1989.

BRUNOT, Ferdinand (1906). *Histoire de la langue française. Tome II*. Paris: Libraire Armand Colin, 1906.

BRUNOT, Ferdinand (1922). *Histoire de la langue française. Tome III, première partie*. Paris: Libraire Armand Colin, 1922.

BRUNOT, Ferdinand (1922). *Histoire de la langue française. Tome III, deuxième partie*. Paris: Libraire Armand Colin, 1922.

BRUNOT, Ferdinand (1924). *Histoire de la langue française. Tome IV*. Paris: Libraire Armand Colin, 1924.

WAGNER, R. L. PINCHON, J. (1991). *Grammaire du français classique et moderne*. Paris: Hachette, 1991.

GOUGENHEIM, Georges (1974). *Grammaire de la langue française du seizième siècle*. Paris: Éditions A. & Picard, 1974.

MARCHELLO-NIZIA, Ch. (1992). *Histoire de la langue française aux XIVe et XVe siècles*. Paris: Dunod, 1992.

HAASE, Alfons (1898). *Syntaxe française du XVIIe siècle*. Konzultováno na www.gallica.bnf.fr

REY, Alain (2001). *Le Grand Robert de la langue française. Tome 4*. Paris: Dictionnaires Le Robert, 2001.

REY, Alain (2001). *Le Grand Robert de la langue française. Tome 6*. Paris: Dictionnaires Le Robert, 2001.

GUILBERT, Louis - LAGANE, René - NIOBEY, Georges (1975). *Grand Larousse de la langue française*. Paris: Librairie Larousse, 1975.

www.gallica.bnf.fr

www.frantext.fr

https://docs.google.com/forms/d/1u7_wIef0MgeaALT-INOyl3RSuugTVWinSZVzKHFcvsc/viewform?usp=send_form

7 Přílohy

L'Emploi des numéraux ordinaux second vs deuxième

*Povinné pole

Où habitez-vous ? *

Notez le numéro de votre département.

Je suis: *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ une femme
- ☐ ☐ un homme

Quel âge avez-vous? *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ < 25
- ☐ ☐ 26 - 45
- ☐ ☐ > 45

1. Je dois prendre une autre paire de chaussettes. J'avais mis la première mais après avoir mis la, j'ai trouvé qu'elle est trouée. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ seconde
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

2. Les résultat du tour des élections sont très serrés. *

Les élections se sont passés en deux tours. Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ second
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

3. Le prince a apporté à Cendrillon sa pantoufle de verre. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ seconde
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

4. La édition des 24 Heures du Mans a été remportée par l'équipe anglaise avec Bentley 3.0. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ seconde
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

5. Le traité de Maastricht instaure la PESG en 1992 comme pilier de l'Union européenne. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ second
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

6. Nous allons diviser le texte en quatre parties. La partie est la plus discutable. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ seconde
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

7. Simone a connu Jean, son mari, lors d'un voyage en Corse. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ second
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

8. Charles est le enfant de la famille qui habite juste à côté de nous. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ second
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

9. La Guerre mondiale est un conflit armé à l'échelle planétaire qui dura du 1er septembre 1939 au 2 septembre 1945. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ Seconde
- ☐ ☐ Deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

10. C'est le début de la Guerre mondiale qui ne s'achèvera qu'en 1945 et fera plus de 50 millions de morts. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ Seconde
- ☐ Deuxième
- ☐ les deux variantes sont possibles

11. La République est le régime républicain de la France du 24 février 1848. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ Seconde
- ☐ Deuxième
- ☐ les deux variantes sont possibles

12. La fin de la République et le coup d'État de Bonaparte ont également durablement marqué la vie politique française. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ Seconde
- ☐ Deuxième
- ☐ les deux variantes sont possibles

13. La croisade avait des conséquences désastreuses pour Jérusalem. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ seconde
- ☐ deuxième
- ☐ les deux variantes sont possibles

14. Le pape dépêcha Bernard de Clairvaux pour prêcher la croisade. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ seconde
- ☐ deuxième
- ☐ les deux variantes sont possibles

15. La vague d'immigration en France remonte à l'entre-deux-guerres. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ seconde
- ☐ deuxième
- ☐ les deux variantes sont possibles

16. Les sociologues étudient la vague d'immigration et ses conséquences. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ seconde
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

17. Je n'aime pas voyager en classe. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ seconde
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

18. Février est le mois de l'année. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ second
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

19. Le Sénat a adopté une loi en lecture. *

Cocher la réponse ci-dessous qui vous convient.

- ☐ ☐ seconde
- ☐ ☐ deuxième
- ☐ ☐ les deux variantes sont possibles

20. Nous allons consulter de l'Histoire de la langue française de Ferdinand Brunot. *

Vous pouvez cocher plusieurs réponses.

- ☐ ☐ le deuxième tome
- ☐ ☐ le second tome
- ☐ ☐ le tome deux

21. Je n'ai pas encore fini *

Vous pouvez cocher plusieurs réponses.

- ☐ ☐ le deuxième chapitre
- ☐ ☐ le second chapitre
- ☐ ☐ le chapitre deux

22. Vous allez trouver l'article sur *

Vous pouvez cocher plusieurs réponses.

- ☐ ☐ la deuxième page
- ☐ ☐ la seconde page
- ☐ ☐ la page deux